Ordet ved Sproget

Modersmål Selskabet

1996

MODERSMÅL-SELSKABETS UDGIVELSER

1980 VORT MODERSMÅL ER...
1981 SPROGET I INDUSTRISAMFUNDET
1982 SÅ TAL DOG DANSK!
1983 DET LEVENDE ORD
1984 DEN LEVENDE HOLBERG
1985 SPROGLIGE KLØFTER
1986 DIGTERNE OG SPROGET
1987 SPROG OG VIRKELIGHED
1988 SPROG OG FØLELSER
1989 SPROG I BEVÆGELSE
1990 SPROG OG KVALITET
1991 SPROGENE I SPROGET
1992 MED OG UDEN OMSVØB
1993 DANSK I TUSIND ÅR
1994 RETORIK, HVAD ER DET – OGSÅ?
1995 DET SYNLIGE SPROG

DEBATSERIEN

I SYV SYNSPUNKTER PÅ MODERSMÅL – OG DANSKUNDERVISNINGEN – 1981
II HVOR LÆRER LÆRERNE DANSK? – 1982
III DANSK I ÆTEREN – 1983
IV SPROG OG KØN – 1984
V SPROG TIL TIDEN – 1985
VI SPROGET OG DATAMASKINERNE – 1986
VII KVALI ELLER TRIVI? – 1988

DESUDEN

AKSEL SCHIØTZ: OM AT SYNGE DANSK –
OG DEBATBLADET "LÆSE OG FORSTÅ – GØR VI?".
MEDLEMSBLADET "SPROG OG SAMFUND"

BØGERNE KAN ERHVERVES, SÅ LÆNGE OPLAG HAVES. HENVENDELSE TIL C.A. REITZELS FORLAG A/S, NØRREGADE 20, 1165 KØBENHAVN K, TLF. 33 12 24 00

GLÆDEN VED SPROGET

GLÆDEN VED SPROGET

MODERSMÅL-SELSKABETS ÅRBOG

1996

C.A. REITZELS FORLAG A/S

GLÆDEN VED SPROGET
© Modersmål-Selskabet, forfatterne
og C.A. Reitzels Forlag A/S

Bogen er sat med Monotype Bembo af
Kitte Fennestad og trykt hos
Jørgen Thomsen Offset A/S, Kolding

ÅRBOGSUDVALGET:
Gerda Th. Leffers
Elisabeth Sinding
Georg Søndergaard
Bent Pedersbæk Hansen

Omslag og grafisk tilrettelægning:
Kitte Fennestad MDD
Vignet: Kresten Havgaard
Redaktionel tilrettelægning:
Michael Blædel
Printed in Denmark 1996
ISBN 87-7876-019-4

Indhold

FORORD 7
Gerda Thastum Leffers

GLÆDEN VED SPROGET – OG SORGEN 9
Lone Hertz

AT LÆBBE SPROGET I SIG 15
Anne Marie Helger

GLÆDEN VED AT LÆSE 27
Jytte Abildstrøm

DEN SIDSTE SAMTALE 33
Asger Baunsbak Jensen

AT NÅ HINANDEN GENNEM SPROGET 41
Birgit Pettersson

DET RIGE SPROG 47
Klaus Rifbjerg

VI HAR KUN DET 53
Lars Bonnevie

SPROG SOM BINDER OG FORLØSER 59
Johan de Mylius

HVAD GUD HAR SAMMENFØJET... 69
Erik A. Nielsen

HVAD BØRN DOG HØRER 79
Claus Tilling

MAX EROBRER VIRKELIGHEDEN
– I SPROGET 85
Jesper Hoffmeyer

GLÆDEN VED SPROGET
– BEGEJSTRINGEN FOR LIVET 93
Lene Johansen

SAMTALENS NØDVENDIGHED 99
Per Jespersen

MODERSMÅL-PRISEN 105

BERETNING VED
GENERALFORSAMLINGEN 109

FORORD

GERDA THASTUM LEFFERS

Livet har sine stjernestunder – sekunder hvor labyrinter bliver enkle og farbare og ser ud, som havde de aldrig været andet – og *det stof som drømme gøres af* synes at flagre frit i vinden, uhåndgribeligt, fjernt beslægtet med voile. Det har sprog med sig. Sprog som godt kan være tavst. Erik A. Nielsen kender og beskriver stoffet i en helt anden, men stadig poetisk udgave, som må kunne helbrede enhver spisevægrende kvinde, dersom lægesproget er kommet til kort. Hvor magtfuldt det end er jf. Birgit Petersson, så blomstrer sproget ikke under stuegangen, men visner af for megen statusgivende lægelatin.

Tænk om Johan de Mylius' "ord, som vi kender med hjertet og har med os, når det uforståelige rammer os" fik en naturlig plads i mentalhygiejnen! Hvad kom først – virkeligheden eller sproget? Forestillingen om livet kunne være et af de mange beskidte tricks, som sproget har prakket os på, siger Jesper Hoffmeyer. 2-årige Max Hoffmeyer har også talent for at slippe sproget løs i humorens tjeneste og leverer spontane eksempler på arve- og miljøbetinget sprogglæde. Hvornår var det nu det var, vi registrerede sproget som selvstændigt begreb? Måske i den tidlige skolefase, som Klaus Rifbjerg beskriver det. Mange år senere vendte han ungdomsoprøret ryggen, fordi det reducerede sproget i misforstået tro på at skabe lighed ad den vej.

Et ægte ældreoprør i dag kunne måske så rette op på skaden? Ældre hæger om sprogets glæder – i takt med andre goders fra-

vær. Gamle Anna hos Baunsbak-Jensen taler, lytter og ler sig bevidst lige ind i døden. Den, der sad ved hendes seng, kendte hendes sprog. De talte hjertemålet sammen.

Englænderen, der engang sammenlignede dansk med en blanding af gråd og gøen, skal være tilgivet, for Lars Bonnevie og vi andre véd, at der er tale om "et lille, næsten hemmeligt sprog, der kan rumme de højeste tanker og det værste vrøvl". Lykken er, at dansk kan befordre et åbent fællesskab mellem mennesker og tekster, fordi nogle af de største digtere og tænkere tilfældigvis blev født ind i det! Det diaglogløse samfund kommer næppe. Per Jespersens frygt bliver gjort til skamme af dem med sproget som fag. Provokationerne sørger for det. Sprogglæden kræver luft.

Lene Johansen snakker og leger med Jonathan og kaster appelsiner i hans turban! Orangefarvede bolde der kun har "en fremtid som saft" efter sproglegen.

Sanseindtryk styrker sprogglæden. "Vanillepigen" – allerede titlen lyder godt, siger Claus Tilling. Ja og dufter! Som også tepotten hos Jytte Abildstrøm. Fransk får sin del af sproghyldesten i Anne Marie Helgers drømme om at stå på "Theatre Bon Gout de Royal" og recitere på fransk derudad. Og så alligevel. De uforvarende fortalelser på dansk er sjove at samle på, men umulige at oversætte. Pointen går tabt.

Det gør den også for den, som kender glæden ved sproget, men ikke har noget at bruge sprogglæden til. Sådan er det for Tomas, der har ordene gemt et sted og gerne vil have dem i brug. Her møder vi sorgen ved sproget, der næsten gør glæden skamfuld. Lone Hertz kender ydergrænserne og taler om sproget, der, som klingen, kløver problemerne og, som korkbæltet, bærer oppe og bærer igennem.

Glæden er, at det lykkes.

Glæden ved sproget – og sorgen

LONE HERTZ

Jamen, glæde er da ikke ordet. Ikke for mig. Ikke i min situation. Ikke, som mit liv har formet sig. Begrebet glæde slår slet ikke til, hvis jeg skal opgøre, hvad dét at have et sprog betyder. I mit liv er sproget simpelthen fundamentet. Det er overlevelsen.

Sproget har i særdeleshed været, og er til stadighed, min kommunikationsvej i karrieren – men overhovedet er sproget, for mig, klingen, som kløver problemerne. Korkbæltet, som bærer oppe, og bærer igennem. Bærer igennem vedvarende. Uden sprog ville jeg føle mig identitetsløs. Og afmægtig. Så Gud bevare mig for at komme i dén tilstand.

Så langt jeg husker tilbage er det ordet, som har ført mig fremad. Som har befordret mig som menneske.

Det styrede mig allerede som fireårig ind på levevejen i teatret. Jeg kunne sagtens forbruge de sider her, jeg har fået overladt, til via sproget kun at male billeder fra barndommen. Så meget fyldte sproget allerede på dét tidspunkt i mit liv. Jeg kunne udelukkende sætte fokus på mig selv som barneskuespiller, og så lade det blive ved dét. For det var tidligt i min opvækst, at jeg scorede mine første professionelle point ved at kopiere datidens prominente revydivaer i ord og gerning. Lakplader blev aflyttet. Remser af uforståelige, sjofle udtryk sugede jeg til mig som salmevers. Med mimoselys i mit måneansigt afleverede jeg "kunsten" uskyldsrent – og bragte derved intetanende personligt ved til de voksnes bål af vulgaritet.

Jeg ser mig selv i et parallelbillede til 1820'rnes lille Hanne Pätges, som dansede sin barneblufærdighed bort på spillebordet blandt blommer i æg og billardkugler, mens midaldrende macho'er mentalt masturberede og misbrugte.

Destinationen for lille Hannes liv, den senere så store fru Heiberg, blev også min. I miniature.

Fornemmelsen for udtryk gav tidligt adgang til den kongelige scene. Som otteårig dansede jeg mig ind i dét, jeg dengang følte var livet.

Men ordet forfulgte mig. Ordet forfulgte mig så bogstaveligt, at "Ordet" af Kaj Munk blev min skæbne. På Det Kongelige fik jeg tildelt rollen som Maren – barnet – digterens garant for, at miraklet kan ske. I dén rolle fik jeg lov til, aften efter aften, at lytte til d'herrer Reumerts, Roses og Rodes brug af sproget, vokalernes klangfuldhed, konsonanternes tydelighed, fraseringer, som gav ord og sætninger udefinerlig farve, overrumplende betydninger. Jeg oplevede d'herrers mod til tøven midt i replikken, deres overmod, grænsende til frækhed, når de tvang publikum til ro og koncentration ved at pausere imellem to stavelser, sommetider imellem to bogstavlyde. Det var virkelig en bedrift – en dåd – som når den lykkedes gav én den fornemmelse, at publikum med ét holdt, trak, og udåndede vejret i et enormt kollektivt åndedrag. Ét kæmpehjerte dunkede i salen og fyldte rummet ud. For *publikum* blev sproget spændt op til det uudholdeligt inciterende. For *mig* blev ordet min skæbne.

Og det passede mig, for benene var klart for korte til kampdans i corps de ballet, så hvad jeg ikke havde i benene, søgte jeg i sproget.

Som barnestjerne "dansede" jeg ind på filmlærredet, fik lov til at mumle halvkvalte ord, at levere utal af skæve og sukkersøde udtryk, at hvine, stønne, juble, at le mig til tårer, selv døden

lod sig mærke. I filmens verden leverer skuespilleren sprog, følelse og udtryk i flæng. Instruktøren komponerer, klipper og klistrer diktatorisk. For mig har arbejdet foran kameraet altid betydet overgivelse af mit hele Jeg til manipulation, til prostitution, som i bedste fald førte til ekspansion.

Halvtredsernes, tressernes, halvfjerdsernes, firsernes – ja, også vor egen tids halvfemserbilleder af et kunst- og samliv med sproget – vælter ind over mig nu. Vil absolut erobre al plads. Jeg kunne nøjes med at sætte fokus på netop de billeder. Spejle af livets profession. Ofte glansfulde og i glæde.

Men glædens bagside er sorgen. Dén sorg levner jeg plads til. Jeg lader mig ikke voldføre til overdrevne egotrip, men nøjes med at konstatere, at mit ingenuesprog fik sin teaterdebut sytten år gammelt, flippede ikke, men fik chancen for at udvikle sig gennem årene ud fra samspil med alt, hvad der var og er af geni og originalitet i dansk teaterliv.

Dén udfordring førte først af alt til giganten Henrik Ibsens Hedvig, til Hilde og til hans Nora.

At kæmpe kampen med Ibsens replikker, drevet frem af hans intuitive indlevelse, fortættet af hans fjeldhøje følelse – at bruge hans præcist formede sprog, hvor der aldrig er et ord overflødigt anbragt, hvor hvert komma kræver sin selvstændige tanke – at få foræret denne kunstneriske rigdom i et rollehæfte, dét gør ikke blot en skuespiller til forfatterens formidler og talerør – en sådan rigdom uden måde ophøjer en skuespiller til digterens meddigter. Man sluger ordene, tygger drøv på dem, smager dem, og smager dem til, sutter dem sande i munden, synker og fordøjer dem, tærer på dem, indtil dét sceniske øjeblik opstår, hvor man i triumf slynger, spytter, hvisker eller råber ordene tilbage. Tilbage til alverden. Med en dramatiker af Henrik Ibsens format bliver man som skuespiller ikke blot

fødselshjælper for teksten, nej, man føder ordene, føder dem selv. Skuespilleren skaber gennem sproget. Større glæde end at modtage en sådan sproglig udfordring kan man ikke påregne.

Når jeg gør mit liv op, har jeg ingen glæde til gode gennem professionens sprog.

Dog – følelser for sproget er ikke udtømt med det for mig – men helt ærligt ved jeg ikke, hvad jeg skal sætte af navn på den strøm af følelse, som fylder mig, når jeg tænker på min tredive årige søns sprog – dén følelsesstrøm sprænger totalt glædens – men også sorgens indre rumfang i mig.

Mærket af en hjerneskade, erhvervet før sit første leveår, beviste han – fjorten år gammel og stum – for første gang for mig, at han var et menneske af ånd. Han beviste, at han havde et *indre* sprog udsprunget af ordet – tankens bærer. Han beviste for mig, at hans indre er opfyldt af tænksomme tankerækker. At han har begavelse, følsomhed og humor, som er mere end *værd* at beskæftige sig med. Det har jeg så gjort lige siden.

I fjorten år havde jeg behandlet ham som et kæledyr, en elsket men "vild" dreng. Jeg talte hen over hovedet på ham i tredje person, mens han selv var til stede, kaldte ham en uhelbredelig kær idiot – én status, som læger fra tidligste indlæggelse testede ham til – en status, som jeg havde lært at leve med, men som i mit sind gav anledning til at ønske ham død. Et ønske han ofte hørte mig udtale, når andre mennesker spurgte. Intet under, at senere – da vi sammen havde stridt os frem til blottelse af hans angstfyldte ånd – intet under, at udtrykket "affaldsdefektet" var det første navn, han satte på sig selv, da han omsider fandt sit mod til at udtrykke sig i sprog. "Affaldsdefekt" er ikke at finde i en ordbog, men i al dobbeltkonfekt dækkende for hans totale mangel på selvfølelse. "Affaldsdefekt" dækker til fulde hans – af omverdenen – nedtrampede Jeg.

I dag har han et sprog. Han skriver. Han udtrykker sig originalt, poetisk, stærkt, ja, i momenter, smukt. Men det kommer ikke omverdenen ved. Det rokker ikke ved hans status som individ uden ånd. Han lever stadig uden åndelig næring fra omverdenen i isolationens inferno, i ensomhedens uendelighed. Hans kval tæller ikke på linie med dén andre udstødte lider: flygtninges rodløshed, aidsramtes angst, ældres fortabthed, indsattes lediggang, misbrugeres stofhunger, psykisk syges kaos. Alle disse ulidelige lidelser har omverdenen da en vis sans for, disse lidelser forsøger man at lindre, man føler sig forpligtet til det.

Samme ansvarsfølelse gælder ikke overfor mennesker som min søn. Hans protest opleves kun som idiotiske lyde, sjælen er bastet. Dét fængsel, han lever i bag pandeskallen, har omverdenen ingen lyst til at åbne. Og det skyldes udelukkende, at omverdenen helst ikke *tror* på, at han er et menneske af ånd. Man *tror* helst ikke, at han har en tankevirksomhed, at han er i stand til at udtrykke sig i skrift, at han har et indre sprog. Man *tror* helst ikke på hans åndfuldhed af den ene grund, at han kræver at blive støttet fysisk i sin psykiske angst.

Det forholder sig nemlig sådan, at forudsætningen for, at han overhovedet tør bevæge sig ud over dén begrænsning hans status som idiot giver ham, den er, at et menneske, som *tror* på hans ånd, fysisk holder ham "i hånden", når han skriver. Når han begiver sig ud i normalitetens – for ham – nedgørende normer. Dette angstfyldte krav udspringer af samme utryghed som den rædsel, der får det lille barn til at holde i hånden over gaden. Eller at kræve en hånd i cykelsadlen, indtil øjeblikket er inde, hvor balancen bærer frem.

Min søn bor på tiende år i et forsorgs-fællesskab, men et sprog i huset har han ikke. Ingen pædagog dér vil hjælpe ham

til det. Ingen har mod eller *tro*. I ti år har han ikke kunnet give udtryk for selv de mest banale behov i sit hjem. Så hvad hjælper glæden ved sproget så?

Gennem min enerverende tiggergang i årevis til neurologer er han nu omsider blevet scannet. Billederne er aflæst som visende normal hjernefunktion, men ingen neurolog har i dén anledning fundet det vigtigt at gå dybere ind i hans menneskelige funktionsevne. Så hvad hjælper glæden ved sproget så?

Min søns breve udkom for få år siden som bog, "Sisyfosbreve". Ingen har officielt anfægtet, at *han* skulle være brevskriveren. Alligevel har ingen sprogforsker vist interesse for hans valg af ord og udtryk. Så hvad hjælper glæden ved sproget så?

Min søn lever i dag hundrede kilometer fra *mig*, hans eneste menneske. Uden sprog. Han har naturligvis ikke noget arbejde, han får ingen undervisning. Heller ikke i at tale, selvom han *har* sagt ord. Han får ingen psykologhjælp, han har ingen kæreste, intet kærlighedsliv, ingen fremtid. Men fritid har han. Masser af fritid. På sofaen. Jeg, derimod, intet sted at anke. Så hvad hjælper glæden ved sproget så?

Forleden skrev min søn til mig – måske i bestræbelse på at føre de elskede evangeliske Johannesord ud i praksis: ordet er begyndelsen – *det* gav glæde ved sproget.

LONE HERTZ. F. 1939. Skuespiller. Revy, film og teater. meddirektør for Bristol teatret i 70'erne. Rektor for Statens Teaterskole i 80'erne. Har skrevet og instrueret filmen om sin søn *Tomas – et barn du ikke kan nå* (1980).

At labbe sproget i sig

ANNE MARIE HELGER

Forestille sig at være fransk – født i Frankrig som franskmand eller i dette aktuelle tilfælde franskkvinde. Mon diu nogle heldige franske kartofler, at komme dumpende direkte ud af moders skød og parlere fransæisk. Bare at få det sprog ganske gratis forærende i fødselsmedgift. Har man nogen sinde hørt tale om folk, der ikke bryder sig om fransk.

Tænk sig så oven i købet at være fransk skuespiller. Stå der på "Theatre Bon Gout de Royal" og recitere på fransk derudad. Selv en pouvre ordinaire commedienne, for den tunge så vel som den lettere ende, må uden tvivl have ulige bedre betingelser.

Man kunne givetvis slippe af sted med meget mere på fransk. Flere uforskammetheder. Flere perfide hentydninger og samtidskritisistiske giftigheder. Man kunne måske endog liste sig til at være bare en lille bitte smule politisk korrekt, som det hedder nu for tiden, når noget i den grad over hele hovedet slet ikke klinger i takt med tidens forkromede hybridliberalistiske zombitendenser. Men bare det var på fransk, så gik selv det vel an.

Eller engelsk, eller spansk, eller italiensk! Men dansk! Dansk går for at være et hæsligt, grimt sprog ligesom hollandsk og finsk, islandsk og ... Stød og skurren, knas, knuder og lutter hårde opbremsninger, ingen melodi – halsbrækkende strubegylp.

At nogen kan elske det sprog. Men det er der nu nogen der kan. Bare for at tage et tilfældigt eksempel, så kan jeg. Ja, jeg kan ligefrem tage mig selv i at labbe det i mig, ligesom jeg også hører til dem, der af et oprigtigt hjerte er vild med at lytte til finsk, flamsk, serbokroatisk og færøsk for slet ikke at tale om grønlandsk. Og dansk, med alt hvad dertil hører af vidunderfuldendte hensygnende accenter.

Før i tiden var det utilstedeligt at tale andet end rigsdansk i Danmarks Radio og på TV. Nu taler de alt andet end rigsdansk, bortset fra at ingen rigtigt mere ved hvordan rigsdansk lyder. Det skulle da lige være dronningen, men hun taler nok mere et slags selvopfundet amalienborgsk.

Der er heldigvis ved at snige sig sproglige klange ind fra hele oplandet på alle de danske stationer. Gudske lak og tov for det. Det er da skønt at folk værner om deres hjemegns tone, at der begynder at snige sig en form for provinsstolthed ind også i sproget.

I mit fag, det vi med et godt dansk ord kalder showbizzz, er der efterhånden en tendens i retning af, at der hvor de virkelig store penge er at hente, det er i en god gedigen jysk accent, helst fra Århus, Viborg, Vejle-egnen eller deromkring.

Theaterjysk, den går profekto slet ikke an mere, det skal være den ægte vare.

For få år tilbage kunne enhver skuespiller med respekt for sit fag tale sit eget lille hjemmestrikkede jysk eller fynsk, ja selv bornholmsk. Det var man piske nødt til, hvis man ville gøre sig håb om at medvirke i en af de dengang så populære Morten Korch-film. De film har for øvrigt netop fået en gevaldig renæssance, men når først Lars von Trier har fået forhandlet sine enerettigheder i hus, så bliver det nok nogle helt andre internationale accenter, man får at høre.

I barndommens Morten Korch-film talte skuespillerne på jækla vis derudad, lidt ligesom Onkel Anders i "Far til Fire"-filmene. Uden skygge af autenticitet i accenten. Det gjorde ingenting, bare det lød sjovt, men nu skal man nedstamme i lige rendyrket linie – og flere genuine generationer fra selve uregnen ellers har man ikke så meget som skyggen af en ærlig chance for bare at deltage i en audition til selv den allermindst prisbelønnede reklamefilm.

Som ungt menneske var jeg umådelig flov over mit sprog, min tone, den var så "forfinet", det sagde "de andre". Jeg knoklede for at lægge den af mig. Man skulle endelig, for guds skyld – ikke kunne høre på mig, at jeg kom fra noget der lignede det "granne område", fra "CARLATTENLAND".

Hvad ville jeg ikke have givet for at være urtenisk, vaskeægte arbejderbarn fra den kulravende, begsorte firkant.

Det var en stolt dag i tresserne på elevskolen i Ålborg, da vi fik Preben Uglebjerg som lærer i dramataktik, eller hvad det nu skulle forestille, det han underviste os i, skægt, det var det under alle omstændigheder. Han sagde til mig: "Ja man kan godt høre på dig lille Helger, hvor du kommer fra. Der kommer jeg også selv fra, så du skal nok klare dig."

Senere blev jeg af rektor sendt til talepædagog for at lære at sige "hei" og "mei" og "dei" og "deilig". Talepædagogen syntes, at jeg var et mageløst naturtalent. Så lærenem og kvik en elev havde hun sjældent haft i sit førergreb.

Der røg det arbejderbaglandskab og det var nok også godt det samme. Ellers havde jeg antageligvis aldrig turdet kaste mig ud i at optræde som Fru Skibsreder Percy Plask-Plaskenskjold fra Lille Plaskenborg i Søllerød. Der hvor de indfødte hverken er sølle eller røde og hvor de taler sådan, som man kun tillader sig at tale, når man er født og opvokset med accenten – hvor de

unge mennesker læser "Ænders Arnd" og ikke "Arners Ænd" som de gør det på stenbroen.

Hjemme hos os læste vi nu ingen af delene. Den slags tegneseriemagasiner og kulørte hæfter – med samt al anden form for tvivlsom triviallitteratur – fandt slet ikke indpas i mit barndomshjem.

Far sørgede godt for vores sproglige, litterære og kulturelle ballast.

Om aftenen samledes vi om bøgerne i fars hyggelige biblioteksstue. Han var stadsbibliotekar i Gentofte. Så læste far højt for os af verdenslitteraturen, af de værker han holdt allermest af, og som han håbede at vi ad den vej også ville blive glade for.

Hvis man nogen sinde har fået læst højt for sig, som barn eller som voksen, af én man elsker, eller bare af én, hvis stemme man kan lide – så ved man også, hvor man udover selve teksten kommer til at elske ordene, lyden, sproget – i dette tilfælde dansk.

Far talte så smukt – han havde et fint sprog og en dejlig stemme. Fåmælt var han, men uhyre velformuleret.

Mormor og farmor læste også højt for os. Mormor af biblen og farmor af Dickens. Jeg elskede lyden af deres stemmer og så måden de talte på – de gammelmodige vendinger var så vederkvægende.

Mormor var meget restriktiv. Der var desværre så mange ord, vi ikke måtte tage i vores mund, så skulle den vaskes i brun sæbe. Ærgeligt, for det var tilfældigvis netop de ord, man havde mest lyst til at bruge. Fanden og s'gu, satan og dumme unge og gider ikke.

Det værste var – vi måtte ikke sige Gud! Hvor tit siger man ikke det ord. Jeg kunne nu godt få en rigtig lumsk dårlig samvittighed, når mormor med sit søde forklarede åsyn udmalede

for os, hvordan Gud ved lyden af sit gode navn slap alt og kom styrtende helt fra den anden ende af himlen – og himlen, det ved et hvert barn, er ved ... stor. Vi skulle ikke ulejlige Gud i utide, for den dag vi så virkelig havde brug for Gud, så var Gud blevet så dødtræt af at rende forgæves alle de gange og så kom Gud ikke.

Nej, så var farmor mere nonchalant, ja netop, for hun var så uendelig frankofæl, at hun endog talte fransk i vildelse på sit dødsleje. Farmor kunne ikke bare sig for latter ved tanken om, hvordan ostedamen nede på Jægersborg Allé udtalte noget så enkelt som en "kamæmbert" – Camentberrr. I det hele taget gik farmor meget op i sproget, vendingerne og udtalen. Bagerdamen nede hos T.H. Hansen, hun sagde: "Det er Deres penge å ligger der", og "Hva sku da være?", men det værste farmor vidste var: "Farveller".

Selvom vi stadig savner farmor så mange år efter hendes død, så er det på en måde et held, at hun ikke lever lige nu. Jeg tror hun ville have haft svare vanskeligheder ved at bon goutere en vending der kører overalt, en veritabel landeplage, der virkelig har bidt sig fast: "Ha' en fortsat go' dag".

Selv på en dårlig dag, må jeg indrømme, at jeg bliver helt glad, når sådant et vildt fremmed menneske gør sig den ulejlighed at bruge de kønne ord og ønske for mig at dagen i det mindste må få en god fortsættelse. Sådan en sætning kan ligefrem krudte humøret flere grader i vejret.

Det minder lidt i elskværdighed om den sætning, der møder én, hvis man kommer til London. Den busdriverne bruger: "Støp insoide låf". Når sådan en engelsk buschauffør, dame eller mand siger love til én, jamen man føler sig ved grød som en udvalgt, et højt elsket menneske. Selv når man kommer helt ind og op i bussen og ser hvor mange særligt udvalgte elskeder

af de såkaldte "låfs", der kan stuves sammen inden i en engelsk dobbeltdækker, når den er allermest snyde sprøjte fuld.

Det var for øvrigt en af farmors yndede vendinger. Det var noget, hun mere, eller måske snarere mindre, spontant udbrød, når hun fuldstændig udmattet kom hjem fra kirke juleaften, vist mest for at provokere min dybt religiøse mormor: "ja, for en gangs skyld var kirken da sprøjtefuld".

Jeg har når sandheden skal frem lukreret indædt på farmors sproglige observationer. Hvad jeg ikke skylder den kvinde i KODA-afregning og forfatterhonorarer! – For eksempel en klokkeklar klassiker, der altid tager kegler, er også tyvstjålet fra farmor. Det var en stor frodig kvinde, fru Albert, der kom om sommeren i Gilleleje og hjalp til med syltningen. Hen over solbærrene havde fru Albert stolt betroet min farmor, at hendes bror, der kom og klippede farmors hæk, var mere end en dygtig havemand. Han var så uhyggelig musikalsk, at deres far havde overvejet at sende ham på "krematoriet" inde i København.

Sådan en uforvarende fortalelse er guld værd. Det var det skønne ved farmor, at det kunne hun, bagom al sin sprogpolitibetjentpatruljering, godt nyde. Det værste er bare, at vi idag dårligt kan høre om nogen, der går på konservatoriet, uden at det trækker lidt i smilebåndsophænget. Ironisk er det at tænke på, at det netop skulle være fru Albert, der med en enkelt fiks lille omformulering af navnet, fik fjernet den værste højfornemme fims fra den anstalt inde i Dronningens eget København, som fru Albert vitterlig var så inderligt imponeret af.

Om alle mennesker nærer samme afgrundsdybe fryd ved sproglige kolbøtter ved jeg ikke, men der er en bred publikumsinteresse for fænomenet, det må man konstatere.

Hvad der derimod ikke er nogen udtalt interesse for i vores sprog, er ord der har med tabuemner at gøre. For eksempel dø-

den. Der dækker vi os bekvemt ind under at "ord er så fattige" og "her slår ord ikke til" og "hvad skal man dog sige". Floskler vi, ikke uden en vis lettelse, benytter os af, bare vi slipper for at bruge ord på det vi inderligt gerne vil fritages for at beskæftige os med, nemlig døden.

Det eneste tilgængelige udtryk, vi har i vores glosarium, er "kondolere". Det vil de fleste sørgende gerne bede sig fritaget for, men hellere det end ingenting.

Det er helt forkert når vi for nemheds skyld vælger at ord er så fattige i forbindelse med dødsfald. De fleste efterladte hungrer efter ord. Et kort, et brev, en lyd, et trøstende ord. Jeg har aldrig kunnet begribe hvorfor det skal være så svært at sige ord som "jeg føler med dig", "hvor er det synd for dig", "det gør mig ondt", "sikke et savn". Børn er tit meget bedre til at sætte ord på døden. "Hvem er det der er død?", "Er du så ked af det?", "Græder du hele tiden?". Spørgsmål ganske vist, men det er da bedre end disse fantasifuldt udspekulerede undvigemanøvrer for at undgå ord. Tænk hvor megen glæde og lindring der ligger i sproget, når man trænger til trøst, som for eksempel: "Man kan ikke forhindre sorgens fugl i at flyve, men man kan forhindre den i at bygge rede i sit hår".

Det er muligt at ord er fattige i forbindelse med sørgelige dødsfald og tragedier i livet, men ordene er der et sted og vi skulle tage at benytte os af dem. Sorgen over ord som ikke bliver udtalt er vel i virkeligheden en del af glæden ved sproget.

Bortset fra sorgen over sproget kan glæden ved sproget også føre én ud i mangt og meget kalabalik.

Begejstringen for nye ordfejl og fordrejninger kan i sin yderste konsekvens føre mennesker ud i et misbrug. Et sådant misbrug er jeg selv røget i. Man kunne måske også kalde det en art erhvervsskade. Jeg har svært ved efterhånden at bruge sproget

rigtigt, for jeg har ganske enkelt fået drejet ordene rundt så mange gange, at jeg ikke kan huske hvad de hedder i deres oprindelige form. Når jeg for eksempel skal forklare, at jeg ikke er færdiguddannet skuespiller, så er jeg en "autointakt" (autodidakt) "komikøse" (kvindelig komiker). Jeg lider af "hensynsbetændelse" (overdreven hensynsfuldhed) og det er noget der smitter, både lidelsen og ordet, jeg tror ligefrem mit ord er kommet med i nydansk ordbog.

Jeg går ikke til "bodyindbildning" (bodybuilding), har næsten ingen "muskulativer" (muskler) og er hverken "maskofæl" (maskulin) eller "europædofæl" (europærestolt) og har aldrig investeret i et "eurodom" (et EU kondom), hvilket for øvrigt heller ikke er nødvendigt, nu hvor jeg er blevet en aldrende "Krakeleret, knastør, knogleskør klimakteriemakrel" (kvinde der er gået ind i sin klimakterielle overgangsalder), som sin fremskredne alder til trods stadig tillader sig at stikke sin "krøllede forvandlingskugle" (rynkede hoved) ud af "Comakvariet" (TV apparatet).

Hvordan det opstår eller om det er et kald at være sprogfornyer eller orddestruktrice vides ikke, men det bliver i hvert fald aldrig kedeligt. Også for mig kan det være svært at følge med i tidens tone, men det er spændende med alle de nye udtryk og ord som de unge opfinder. De taler ganske vist så hurtigt og mumlende utydeligt, at man virkelig skal spidse sine stritører til det ulidelige for bare at opsnappe en enkelt vending, som "Ejj – vor herre, mega nørdet" eller "Hvor hard core tørt"!

Det går så zap-rap-tempo-teckno-riff-raff-ruskende-ravende snapt, at det er umuligt at være helt på "forkant med udviklingen".

Det er en anden af de mange glæder ved sproget – fryden ved yndlingsaversionsudtryk. Jeg kan få en helt orgastisk gy-

sende hadeglæde ved at lytte til alle disse trendy typer, der er så sprogligt modebevidstløse, at de ikke undser sig for at tage de aller floveste "in"-ord i deres formstøbte designede mund.

Ord som "rimelig enorm urimelig" og "concept". Som fru Plask-Plaskenskjold siger: "For min skyld kan de tage alle disse hæslige anglofæle konceptre og proppe dem ned i én stor konseptiktank".

De kan komme med alle deres "resultatorienterede kommunale kvalitetssikringskurser" og deres "kontorbyld 96 conceptuelle performances" og "hybride cyperspace events". Det virker ikke overbevisende, snarere lidt hult og stakkels og alt for smart skal det med djævlens vold og magt være. Bare vi tramper højt nok i takt med tidens tomme trendenser, så overdøver det nok følelsen af afmagt og af at det ligesom ikke rigtigt "rykker". Så bliver vi i hvert tilfælde ikke "outdatet" så længe.

"Outdatet" er et "rimelig" important ord i det nudanske. Folk vil så gerne følge med tiden. De vil gøre hvad som helst for at være helt "updatede", også i deres vokabularium. "Op til dato" kunne man kalde det, hvis man hører til dem, som kæmper for fordanskningens pryd på de engelske og amerikanske ord, som vi ikke kan undgå.

Bare det, at vi har et sprog at glæde os over. Et sprog som ikke er uddødt, som ikke er forbudt, som vi gerne må tale, hvis vi kan.

Forleden dag sad jeg nede i vores gård og læste, jeg tror oven i købet, det var i en møgirriterende morgenavis, som jeg nød at hidse mig op over. Så kom en lille pige hen til mig. Hun havde lige lært at tale. Hun var måske to-tre år. Hun holdt skelettet af en, jeg tror ironisk nok, det var af en makrel, op foran næsen på mig. Det lignede sådan et fuldstændigt gennemafpillet skelet, som man ellers kun ser i tegneserier, hvis man da ellers hører til

den afstumpede type, der kigger i tegneserier. Og så spurgte den lille pige mig på sit mest formfuldendte nyindstuderede dansk: "Tan du lelpe mig med at finde en tattetilling til denne her fist?"

Jeg tror nok, at jeg kom til at grine ad den lille pige og man skal ikke grine ad børn, i hvert tilfælde ikke ad deres sprog, når man ikke engang kan tale det selv, uden at folk griner ad én.

Da jeg selv var en lille pige på hendes alder, var jeg så træt af voksne, der altid grinede til mig, måske fordi de syntes at jeg var så nuttet og fordi voksne har en tilbøjelighed til at grine ad børn, når de taler det bedste, de lige har lært.

Når de voksne så bøjede sig ned til mig og tog deres mest sødladne, pattede børnelokkergrimasse på og spurgte: "Hvor bor du, min lille pige", så svarede jeg: "Ingeborgvej 5 griner ad dig" og så grinede de ad mig. Det var sjovt sagt syntes de. En vej kan da ikke grine. Det var for absurd, men på en eller anden måde var det måske den vej og de ord, der førte mig ind på denne ordrige grinets vej. Måske var det endda slet ikke så dumt, for jeg læste, for øvrigt i selvsamme morgenavis, at nu havde man forsket sig frem til den overrumplende viden, at et godt grin har en sundhedsfremmende og helbredende virkning (videnskabsmænd er folk som forsker sig frem til det, vi andre ved i forvejen (modificeret Storm P.-citat)).

Det er ikke altid lige grinagtigt at leve af at være sjov, men når det nu skulle være – når det nu viste sig, at den lille pige fra "Ingeborgvej 5 griner ad dig" var mig, dette enfant terrible, der engang imellem fik folk til at grine ad sig, så var det måske det bedste, at det blev på mit sprog, som ikke er hverken særligt trendyt eller særligt franskt men dansk. Et dejligt sprog, hvis man har sans for det. Et sprog, man kan have så megen grin og glæde ved, at det også næsten er tragikomisk.

ANNE MARIE HELGER. Skuespiller. F. 1946. Aalborg Elevskole 1966-67 (Sprunget fra den 3-årige skuespilleruddannelse efter 2 år og 2 måneder). Fri(ba)lance drama – debat – satire – komik-øse siden da. Direktøs og eneste ansatte i A/M Helger Holding koncernen grundlagt 1991. Medstifter og ejer af "Discount Drama APS" – Anne (Marie Helger) og Peter (Larsen) Sammen.

Glæden ved at læse

JYTTE ABILDSTRØM

Uden jeg ved af det, har jeg lige fra min fødsel været meget glad for sprog, og det skyldes nok, at jeg dels har haft forældre og bedsteforældre, som anså det for lige så vigtigt at tale med et barn som med en voksen. De læste også historier for os børn, og jeg tror min dybe kærlighed til H.C. Andersen skal komme mig til hjælp i denne sammenhæng – idet jeg ærligt indrømmer, at jeg fik meget dårlige karakterer i dansk både mundtligt og skriftligt, men jeg holdt *så* meget af at læse, at jeg i gymnasiet indførte ekstra læselæsning, hvor vi valgte bøger og sad uformelt hos vor dansklærer og talte om bogens indhold uden at skulle være nødt til det, man kalder ødelægge bogens indhold ved at skulle se indholdet fra en bestemt vinkel.

Nu har jeg valgt Theepotten af H.C. Andersen som udgangspunkt for min kærlighedserklæring til modersmålet. Han formår med få men utroligt klare og malende ord at beskrive en tepotte, kopper, fløde og sukkerskål – på en måde, så man ikke bliver rasende på dem, men kommer til at følge tepottens liv. Det er jo klart, at man påtager sig en fortolkning – men hvor kan jeg mærke, at den hele tiden flytter sig for hver gang man læser den.

Jeg glemmer aldrig engang jeg læste den for nogle højskolefolk som afslutning på et af mig sammenflikket foredrag om himlen, livet og døden – og der var en herre, der kom hen til mig og spurgte om jeg vidste, at han havde haft en stor sorg,

idet alt hvad han havde bygget op på en højskole var styrtet og forsvundet i ingenting – men da jeg kom til det sted i historien, hvor H.C. Andersen skriver "Jeg blev kaldt invalid, sat hen i en krog og dagen derpå foræret bort til en kone der tiggede madfedt; jeg kom ned i armoden, stod målløs, både ud og ind, men der, som jeg stod, begyndte mit bedre liv; man er Et og bliver et ganske andet"... – var det som om jeg så intenst på *ham*, og han følte, at det var en sådan opmuntring, at han ikke siden ulykken skete havde følt sådan et gåpåmod og en glæde til at komme over det skete, at han kom hen og takkede mig. Jeg måtte jo sige, at jeg ikke kendte til hans skæbne – men vi blev enige om, at der var en mening med, at jeg den dag skulle holde det foredrag, og den dag netop skulle se på *ham* – og ved hjælp af H.C. Andersens mageløse historier være med til at give nye energier videre. Og så kan man læse historien selv og måske ved mere fintfølende læsning opdage nye dybder i den historie.

Modersmål bliver for mig noget helt utroligt i mit liv – når man kan bruge det til at udvikle sin livsvisdom. Man kan nyde de små nuancer, som de forfattere, der er genier, giver til os. Og når samtidig de forfattere også har en værdifuld sjæl, hvoraf de øser deres indhold og sprog, så må man sige, at man mærker, hvor meget et modersmål betyder.

Jeg tror ikke, jeg kan huske mine første oplevelser med mine forældres ord og stemmer – men jeg kan bringe i erindring, hvor meget de kærlige ord med den milde klang har betydet for mit liv. Der er også andre end milde klange, der toner frem i erindringen, men alle klange genkalder en stor glæde over sproget. Og nu hvor man oplever sit lille barnebarns første ord – så oplever man hvad modersmål er – en sitren, når man hører ham sige "Farmor, jeg er i godt humør i dag".

Jeg fik læst og fortalt mange historier som barn, og når man ikke helt forstår, så blev det til billeder – og senere skriver H.C. Andersen så rigtigt i "Dyndkongens Datter": "Som Moderens Sang for Barnet umærkeligt hefter sig i Sindet, og det laller efter de enkelte Ord, uden at forståe dem, men disse siden samler sig i Tanken og i Tiden blive klarere, således virkede også her ORDET, der mægter at skabe".

Det kan ikke siges bedre, så det er af største vigtighed, hvad modersmålet bruges til – "alt hvad vi giver ud, får vi tilbage" – så jeg vil hylde det modersmål, som er med til at forme vort indre liv – idet det er budbringer af historier og tanker.

For nogle år siden spillede vi "Hvad Fatter gør" af H.C. Andersen. Jeg fandt den polske historie, som Hans Christian havde hørt som barn, og det han har tilført dette folkeeventyr er genialt. Han kan ustandselig bringe mig nye oplevelser, når man går på jagt i hans mageløse univers. Derfor bringer jeg een af hans historier og to små digte, som illustration af det, jeg ikke selv kan udfylde.

B.S. Ingemanns morgen- og aftensange har den samme betydning for mig den dag i dag – måske en endnu større betydning. Men det skyldes også det værdifulde indhold.

Jeg vil ikke vove mig ud på flere stier, men holde mig til disse enkle eksempler, da jeg synes der er fylde nok til eftertanke.

THEEPOTTEN

Der var en stolt Theepotte, stolt af sit Porcellain, stolt af sin lange Tud, stolt af sin brede Hank; den havde Noget forud og bagud, Tuden for, Hanken bag, og det talte den om; men den talte ikke om sit Laag, det var knækket, det var klinket, det havde Mangel, og sin Mangel taler man ikke gjerne om, det gjør nok de Andre. Kopper, Fløde- og Sukkerskaal, den

hele Theeopstilling vilde nok mere huske paa Laagets Skrøbelighed og tale om den, end om den gode Hank og den udmærkede Tud; det vidste Theepotten.

"Jeg kjender dem!" sagde den ind i sig selv, "jeg kjender ogsaa nok min Mangel og jeg erkjender den, deri er min Ydmyghed, min Beskedenhed; Mangler have vi Alle, men man har da ogsaa Begavelse. Kopperne fik en Hank, Sukkerskaalen et Laag, jeg fik nu begge Dele og en Ting forud, den de aldrig faae, jeg fik en Tud, den gjør mig til Dronning paa Theebordet. Sukkerskaalen og Flødepotten forundes det at være Velsmagens Tjenerinder, men jeg er den Givende, den Raadende, jeg udbreder Velsignelsen blandt den tørstende Menneskehed; i mit Indre forarbeides de chinesiske Blade i det kogende, smagsløse Vand."

Alt Dette sagde Theepotten i dens freidige Ungdomstid. Den stod paa det dækkede Bord, den blev løftet af den fineste Haand; men den fineste Haand var keitet, Theepotten faldt, Tuden knak af, Hanken knak af, Laaget er ikke værdt at tale om, der er talt nok om det. Theepotten laae besvimet paa Gulvet, det kogende Vand løb ud af den. Det var et svært Stød, den fik, og det Sværeste var, at de loe, de loe ad den og ikke af den keitede Haand.

"Den Erindring faaer jeg nu aldrig ud af mig!" sagde Theepotten, naar den siden fortalte sig selv sit Levnedsløb. "Jeg blev kaldt Invalid, sat hen i en Krog og Dagen derpaa foræret bort til en Kone, der tiggede Madfedt; jeg kom ned i Armoden, stod maalløs, baade ud og ind, men der, som jeg stod, begyndte mit bedre Liv; man er Et og bliver et ganske Andet. Der blev lagt Jord ind i mig; det er for en Theepotte at begraves, men i Jorden blev lagt et Blomsterløg; hvem der lagde det, hvem der gav det, veed jeg ikke, givet blev det, en Erstatning for de chinesiske Blade og det kogende Vand, en Erstatning for den afbrudte Hank og Tud. Og Løget laae i Jorden, Løget laae i mig, det blev mit Hjerte, mit levende Hjerte, et saadant havde jeg før aldrig havt. Det var Liv i mig, der var Kraft og Kræfter; Pulsen slog, Løget skød Spire, det var ved at sprænges af Tanker og Følelser; de brøde ud i Blomst; jeg saae den, jeg bar den, jeg glemte mig selv i dens Deilighed; velsignet er det at glemme sig selv i Andre! Den

sagde mig ikke Tak! Den tænkte ikke paa mig; – den blev beundret og lovpriist. Jeg var saa glad derover, hvad maatte den da ikke være det. En Dag hørte jeg, der blev sagt, at den fortjente en bedre Potte. Man slog mig midt over; det gjorde voldsomt ondt; men Blomsten kom i en bedre Potte, – og jeg blev kastet ud i Gaarden, ligger der som et gammelt Skaar, – men jeg har Erindringen, den kan jeg ikke miste."

H.C. ANDERSENS EVENTYR,
FLENSTEDS FORLAG, ODENSE, 1961

Sidste år genså jeg en storkerede, og dette digt af B.S. Ingemann gav mig en ekstra oplevelse. Det kan man vel kalde et vidunderligt sammenfald af natur og modersmål.

Oplevelser uden sprog har i tidernes morgen været lige så stor, og måle og veje kan man vel i grunden slet ikke, når det gælder følelser, men glæde sig over B.S. Ingemann kan man.

Storken sidder på Bondens Tag;
Han ser over Mark og Enge.
Det bliver saa dejlig en Foraarsdag;
Nu kommer den favre Tid, jeg vented
saa længe.

Storken klaprer på Bondens Tag,
Og Gjøgen kukker i skoven.
Med Majløv nu kommer skjøn Valborgs
Dag;
Nu stiger der Pinseglans med Sol over
Voven.

Storken flyver fra Bondens Tag;
Han spanker i grønne Enge.
Han kommer som Gjæst til skjøn
Valborgs Dag:
Han bringer den favre Tid, jeg vented
saa længe.

Og "Mågen" – Jeppe Åkjærs muntre digt – forhøjer synet af mågerne, som umærkeligt højt oppe fra kommer ved mit barndomshjem i København og ved min kolonihave i København, når vi lægger et skind fra røget sild på tag eller vej.

Hil sidder du Maage på Sallinglands Kyst
med Stormenes Stænk paa dit skumhvide Bryst,
med Brændingens Tang om din buttede Taa -
du Vejlernes Vægter, hvad vogter du paa?

Du lægger saa kjælent dit Hoved paa Sned;
saa har du en Rede bag Rørholmens Bred;
du næbber saa tænksomt dit dunede Skrud;
saa venter du Unger, før Ugen gaar ud.

Og tripper de frem under Rørenes Skjæg
med spæde smaa Spor over Vadernes Klæg,
da dikker dit Hjerte af moderlig Lyst,
da glimter din Vinge saa vidt under Kyst.

JYTTE ABILDSTRØM. F.1934, Tresproglig korrespondent 1955. Professionel teaterdebut 1957. Startede eget teater 1964.

Den sidste samtale

ÅSGER BAUNSBAK-JENSEN

Når livet ebber ud på grund af alderdom eller efter lang tids udsigtsløs sygdom, bliver samtalen fortættet og sproget kraftfuldt i kontrast til den menneskelige afmagt.

Ikke to mennesker dør på samme måde, ligesom to liv aldrig er helt ens. Besøg hos dem, der snart skal dø, har sin egen righoldighed, som afhænger af mange forhold. Har de to kendt hinanden længe? Harmonerer de sammen? Har samtalen en fælles klangbund? Hvilken art fortrolighed er der mellem de to?

Den første og vigtigste forudsætning for den gode samtale er, om der bliver lyttet rigtigt.

Mange mennesker er bange for at besøge en døende. Det er synd. For dermed bliver den døende efterladt i ensomhed; men det er forståeligt. Mange er bange for at tale om døden, fordi de frygter for deres egen død engang. Andre er bange for, hvad de skal tale om.

Når man går ind ad døren til den døende, skal man være helt koncentreret om at lytte. Det er den døende, der sætter dagsordenen. Det er en lykke, hvis man kan mærke, at man er ventet, at den døende har glædet sig, til man kom.

Man har fået at vide, at kræfterne er få. Samtalen bliver ikke lang, fordi trætheden er så overvældende. Den døende er nu uden interesse for dagens nyheder, for det, der står i avisen, eller det, der diskuteres mand og mand imellem. Fjernsynet er slukket, radioen åbnes ikke mere. Det er altsammen udenfor.

Heller ikke hendes egen helbredstilstand optager hende. Hun bevæger sig i en mellemtilstand mellem dette liv og dets afslutning. Der sker en stor forandring med mennesker i denne livsfase. Jeg har hørt mennesker sige, kort før de døde, at den sidste uge havde betydet ligeså meget som hele det foregående liv med dets tusinder af uger.

Det er et stort øjeblik i livet, man her står overfor. Den døende har stadig taleevnen, muligheden for at bruge sproget. Men stemmen er svag, og hun tøver med at sige noget, nu hun ligger her på det sidste. Da skal det, sproget udtrykker, kombineres med andre sanseindtryk. Øjenkontakten er vigtig. Der kan siges meget i tavshed og med et blik.

Måske rækker hun ud og vil tage din hånd. Måske ligger hun helt stille med hænderne på dynen. Og du skal respektere, hvis hun ikke ønsker at sidde med dig i hånden. Hun har altid haft en distance, som også skal respekteres her. Det vil forekomme for intimt, du vil overskride en grænse, som skal holdes.

Kontakten skabes gennem øjet og gennem ordet. Der kan være noget, som ligger hende på sinde i forhold til hendes børn. Noget hun ikke har fået sagt, men som hun gerne vil tale med dem om nu. Det hænder ikke sjældent, at det, der var tabu i livet, nu i den sidste fase bliver givet ord. Da kan man blive brugt som formidler eller den, der skal sørge for, at mødet bliver bragt i stand, hvor den livsafgørende samtale kan blive ført.

Mennesker afslutter livet så forskelligt. Her spiller det ind, om et menneske er religiøst eller irreligiøst. Vi er i det yderste grænseland.

Da Hans Hedtoft besøgte sin nære ven Hartvig Frisch den sidste dag, denne levede efter et langt og smertefuldt sygeleje, sluttedes med følgende ordveksling:

"Farvel Hartvig, jeg kommer ind til dig i morgen."

Så brugte Frisch en linie fra et digt af Johannes V. Jensen: "Det varer ved, det fagre spil."

Og Hedtoft sluttede: "Om også vi ej mer er til."

"Sig du bare du," sagde Hartvig.

Der kunne digteren træde til for at styre bevægelsen i de to nære venners sind.

Når følelserne bliver stærke i afskedens stund, må der hentes noget udefra til at bære samtalen igennem. Hos den ikke-religiøse kan det være fra filosofi eller digtekunst. Hos den religiøst troende er der muligheder i bibellæsning, bøn og ritualer.

Én gang har jeg oplevet, at humoren blev brugt den allersidste dag af et 97 år langt liv.

Anna havde været nær ven i mange år. Jeg boede hos hende og hendes mand, da jeg som ganske ung startede som lærer i Humlebæk. Hun havde været bondekone og var et varmt og udadvendt menneske, som var omgivet af børn fra vejen dagen lang. Hun havde haft et fantastisk helbred og kunne klare sit eget hjem, til hun var 95. Det sidste års tid tilbragte hun tilfreds på plejehjemmet, hvor jeg ofte havde besøgt hende.

Så satte svækkelsen ind. Hendes nærmeste familie var hos hende, og en morgen ringede en af hendes sønner og bad mig komme. "Vi tror ikke, mor har langt igen, og hun vil så gerne have, du kommer."

Da jeg kom derned, ville familien gerne have, at jeg gik alene ind til deres mor. De følte, at hun helst ville have det sådan, fordi vi altid havde haft en særlig fortrolighed over for hinanden.

Anna så mig, straks jeg viste mig i døren. Hun rettede sit på en gang milde og faste blik mod mig, og jeg hilste og satte mig på stolen ved siden af sengen. Vi vidste begge, at denne gang var anderledes end de snese af gange, vi før havde talt sammen.

Vi behøvede ikke at forklare det for hinanden.

Det blev en bevæget stund. Hun lå og trak vejret tungt, men var helt klar. Hvad samtalen drejede sig om af personlig art må forblive i tavshed; men den drejede også ind på minder om fælles oplevelser. Hun var sig selv til det sidste. Ønskede et bestemt stykke fra Biblen læst og fulgte mig med øjnene, mens jeg læste. Kun vejrtrækningen mindede om, at kroppen stadig fungerede, da hun til sidst lå med lukkede øjne.

Da var det, hun pludselig, fuldstændig overraskende, slog over i den gammelkendte muntre tone. Hun havde ikke sluppet forbindelsen til den gode humor – hun, hvis karakteristiske kendetegn også altid havde været latteren.

"Asger, fortæl en sjov historie. Lad os le sammen en gang endnu."

"Skal jeg fortælle om Gert?"

"Ja, vil du?"

Anna havde altid elsket at høre mig fortælle om de børn, jeg havde i skolen, om deres pudsigheder og særheder. Gert var hun tit vendt tilbage til.

Jeg fortalte, og hun lå forventningsfuld med et smil i den ene mundvig.

"Gert gik i første klasse og var lidt tung. En dag, mens de sad med skrivehæfterne, blev der uro i klassen, og Erik rakte fingeren i vejret.

"Gert tisser."

Jeg fik hurtigt øje på drengen, som stod i den nederste krog, mens en vandpyt sagte bredte sig på trægulvet.

Ingen sagde noget eller grinede; men jeg fik Bo og Erik til at hente pedellen, som var så venlig at tørre op. Imens fortalte jeg Gert – og alle i klassen – at de skulle huske at række hånden i vejret, når de havde brug for at gå i gården.

Tingene blev ordnet, og timen fortsatte.

I næste time rakte Gert så fingeren op, og omgående lød det flere steder fra: "Hr. Baunsbak, Gert skal i gården."

Da der var gået 20 minutter, kom Erik, hans sidekammerat, op til katederet og fortalte, at Gert ikke var kommet ind endnu."

Jeg skævede over til Anna og så, at hun lå og frydede sig og prøvede på at le.

"Jeg sendte Erik ud, men i døren mødte han Gert, som derefter med rank ryg gik den lige vej ad midtergangen mellem bordene op til katederet, stillede sig med skrævende ben og sagde højt og tydeligt: "Kan du lyne mig, Baunsbak?"

"Rejs mig lidt op," kom det hæst fra Anna. Og jeg støttede hende, så hun kunne sidde oprejst, alt imens latteren kom som små stød fra den døende 97-årige. Vi lo og vi lo, som vi havde gjort det de mange gange sammen. Tårerne løb hende ned ad kinderne, og hun fik nyt vejrtrækningsbesvær. Jeg fik hende lagt ned igen, og hun så glad op på mig.

"Tak. Tak."

Nu var hun meget træt, og jeg turde ikke anstrenge hende mere. Hun spurgte, om jeg ville kalde på den sygeplejerske, hun følte sig så tryg ved, og vi tog afsked.

Humoren, erindringen, bibellæsningen havde båret igennem.

Hun døde natten derefter med familien omkring sig.

Angsten for døden kan for nogen, sammen med en depression, gøre den sidste del af livet helt anderledes, end den blev for Anna. Men også her bliver samtalens indhold bestemt af den døendes livsholdning og tro og det levede liv.

Nogle mennesker har et fattigt sprog og er slet ikke i stand til at udtrykke den smerte, de føler. De har aldrig talt om døden eller om religiøse spørgsmål eller livsanskuelse og spærres inde

med deres angst. Måske har de haft et strengt liv, fyldt med afvisning, nederlag, ydmygelse og et dårligt forhold også til deres børn.

Der gælder det for den besøgende om at finde ind til erindringer om noget, der trods alt kan give den døende et billede af skønhed. Man ved, at hun har fundet glæde i naturen.

"I dag blomstrer tjørnen. Tulipanerne er ved at være færdige, men i bedet nede ved havelågen står de gule endnu i flor."

"Er syrenerne færdige?"

"Nej, ikke helt."

"Tror du, der bliver mange æbler i år?"

Vi taler om den have, der gav hende glæde, og hun lyser op, som jeg ikke har set det i mange dage. Hun spørger, om der er sået noget i urtehaven, og om hækken er klippet. Hun bringes tilbage til livet med dets blomster, hæk og kartofler.

Kunsten er at få den døende til at leve med det, der gjorde livet stort og rigt og smukt. Hos én er det haven, hos en anden en rejse til Island, hos en tredje gælder det børnebørn.

Engang fulgte jeg en naturvidenskabsmand, som døde af kræft i 40 årsalderen. Det blev til spændende samtaler, fordi han, hver gang jeg kom, havde forberedt, hvad vi skulle tale om. Jeg havde en systematiker foran mig. Et begavet menneske, og religiøs. Han fortalte om, hvordan han så verden på to planer: et, hvor videnskaben gav ham indsigt, et hvor Det Ny Testamentes Jesus røbede visdom og gav ham ro. Hver gang talte han om det rationelle og det irrationelle. Hver samtale var en guldgrube.

Den sidste gang var smerterne kommet tilbage, og huden lå som en tynd gul hinde over hans udtærede ansigt og hænder. Han var forvandlet på de tre dage, siden jeg sidst så ham. Hans kone fortalte mig, at lægerne mente, der var kort igen.

Kunne han holde til en samtale? Han hviskede ordene frem, men stadig i smukke, velformede sætninger, og der var det konstruktive i hans måde at gribe sagerne an på.

Vi havde været meget langt omkring de mange gange, jeg havde været hos ham. Alligevel mærkede jeg, at der var noget specielt, han her tilsidst kredsede om.

"Hvordan tror du, du selv ville have det, hvis det var dig, der var i mit sted her yderst ude? Kan du forestille dig det?"

Her havde jeg mødt en udfordrer. Her gjaldt det om at tænke sig om. Den døende har ofte brug for det, som kun den, der har erfaring med at dø, har mulighed for at give svar på. I alle andre forhold i livet kan erfaring anvendes, men døde mennesker giver ikke deres erfaring videre. Den døende må klynge sig til det uerfarne medmenneske.

"Jeg tror, jeg ville være nysgerrig, og jeg beder til, at når det bliver min tur, og hvis jeg altså oplever det med sanserne i behold, at jeg da kan fastholdes i nysgerrighed. Og du har altid, som den videnskabsmand og forsker, du er, været drevet af nysgerrigheden."

Det hænder heldigvis, at den besøgende får sagt noget, som han kan håbe må være af betydning for den døende. Men mange gange kommer den besøgende til kort. Værst er det, hvis man kommer til at overtræde den urørlighedszone, som altid skal respekteres uafkortet, og dér kommer til at trænge ind på et menneske med noget, den døende ønsker skal være uudtalt.

Den døendes største behov er at være i nærheden af et menneske, som står hende nær, eller som er i stand til at lytte eller bare være til stede i det tavse samvær. Der gives ordløse samtaler, som kan være de vigtigste i denne yderste grænseegn i tilværelsen.

ASGER BAUNSBAK-JENSEN. F 1932. Lærer i Humlebæk 1961-68. Undervisningsdirektør 1968-81. Sognepræst i Farum 1981-89.

At nå hinanden gennem sproget

BIRGIT PETERSSON

Der var ikke andet at gøre end at overgive sig. Jeg var til kongres i Madrid, hvor foredragsholderen begyndte at tale spansk, på trods af at det officielle sprog var engelsk. Så jeg overgav mig, helt bogstavelig talt, i stedet for at lade mig irritere. Lukkede op for sproget og nød dets melodi. Og med denne åbning for det ukendte, opdagede jeg, at der faktisk var en stor del af sproget, jeg forstod. Men samtidig stod det endnu engang klart for mig, i hvor høj grad sprog er magt.

At sprog er magt, blev allerede klart for mig i skoletiden, hvor der var meget stor forskel på, hvordan de, der kom fra hjem "med sprog", klarede sig i forhold til dem, der – som jeg – kom fra hjem "uden sprog". Og måske specielt forskel på, hvordan vi blev behandlet. For der var ingen tvivl om, at lærerne i de sproglige fag foretrak eleverne med det større ordforråd og det mere varierede sprog. Set i bakspejlet har måske netop denne indsigt og undertiden misundelse været med til at forme min tilværelse. Der var mange grunde til, at jeg opdagede disse ting allerede i skoletiden. En af dem var, at jeg som 12 årig flyttede fra København til Ribe. Jeg kom fra en pigeskole, hvor alle talte rigsdansk, og hvor snobberiet for sproget, frem for forståelsen af den enkeltes særpræg, var fremherskende. Det blev ikke mindre, da jeg kom til Ribe, hvor lærerne talte rigsdansk, men hvor der var et væld af sprog i klassen. Når min sidekammerat – en pige der kom sydfra – talte, forstod jeg ikke

et ord, for hun talte sønderjysk så det sang i ørerne. Om det var stædighed eller der var andre årsager til det, så ændrede hun i hvert fald ikke sproget, og jeg tror faktisk heller ikke, at lærerne forstod alt, hvad hun sagde. På det tidspunkt skulle lærerne indstille eleverne til gymnasiet. Hun blev ikke indstillet. Derimod blev nogle af de flittige piger fra selve byen indstillet, og flere af dem med det dannede sprog.

Jeg begyndte at læse til læge som 19-årig, her krævedes pludseligt et helt nyt sprog. Et fagsprog, som det dengang i 1960'erne var helt nødvendigt at tilpasse sig for at kunne klare sig i lægeverdenen. Det gav sig udtryk i mange absurde situationer. En af de for mig alvorligste – af mange grunde – var, da jeg blev kaldt til den akutte modtagelse for at skulle lægge et lungedræn. Et lungedræn suger luft og/eller væske ud af brysthulen, så lungen kan folde sig ud, og blodet kan blive iltet. Patienten var en helt ung mand, der havde været ude for et trafikuheld. Han var bevidstløs og venstre lunge var totalt klappet sammen. Der var ingen tvivl om, at der hurtigt skulle lægges et dræn og jeg bad sygeplejerskerne om at finde tingene frem, samtidig med at jeg på grund af den alvorlige situation kaldte på min bagvagt og sygeplejerskerne fra min "egen" afdeling. De havde vagt fra hjemmet og skulle blot komme inden en halv time. Stedets sygeplejersker nægtede at gøre noget før mine egne kom. Det var ikke deres arbejde. Den absurde situation blev overværet af 4-5 overlæger og enkelte andre læger, der havde været til et møde. Ingen gjorde noget. Jeg måtte råbe og skrige, før nogen reagerede – og endelig kom tingene. Vi havde nok ikke kunnet redde patientens liv, uanset om jeg var kommet igang noget tidligere. Men min vrede og afmagt var stor. Jeg havde hurtigt fået lagt et dræn, det fungerede, og jeg fik meget ros for mit arbejde – og så skulle

der skrives i journalen, hvad jeg havde gjort. Det betød at jeg med en helt fast formulering og i lægetermer, skulle beskrive at jeg havde lagt lungedræn, hvad det havde medført osv. Men jeg kunne ikke. Jeg måtte tage journalen med mig, og først efter jeg havde tilkaldt den læge fra narkoseafdelingen, som havde været med, og efter jeg havde gennemgået forløbet med ham, der var lige så rystet som jeg, vendte mit lægesprog tilbage.

At spoget påvirkes af den psykiske belastning demonstreres meget tydeligt af mennesker, der er opvokset i et andet sprogområde. Når de for eksempel bedøves, taler de oftest deres barndoms sprog. Så derfor oplever narkoselæger ofte dette, men også andre faggrupper har denne viden, for eksempel jurister. Her vil man meget ofte have tolk med i en retsag, også selv om det synes som om den pågældende taler godt dansk, fordi man erfaringsmæssigt ved, at det ikke holder, når der kommer mange følelser frem.

Jeg begyndte først at forme mit eget sprog, da jeg havde været læge nogen tid, og det gik op for mig, at den begrundelse for lægesproget, der til stadighed blev fremhævet og stadig fremhæves af mange, nemlig at man forstår hinanden inden for lægeverdenen, ikke var rigtig. De oplevelser der kom i kølvandet på dette gjorde det meget tydeligt, at den egentlige begrundelse for lægesproget var magt. Når man forlangte den græske eller latinske betegnelse for en tilstand, fx en hjerneblødning, var begrundelsen, at vi så som læger gensidigt forstod sygdommens natur. Men i praksis viste det sig, at det ikke engang var sikkert, at man forstod det samme ved disse betegnelser.

Naturligvis kunne jeg ikke bare helt smide lægesproget over bord. Når man først har fået en viden og en indsigt, kan man ikke lukke øjnene for denne viden.

Også i dag er jeg præget af lægesproget, men jeg har gennem årene søgt at tale og skrive så almindelig dansk som overhovedet muligt, specielt når jeg taler til og om patienter. Dette "oprør" har givet mig mange oplevelser. For eksempel var det ikke ualmindeligt, at der er blevet spurgt, om jeg nu også var læge, når jeg i telefonen, i samtale med en anden læge, i patientens påhør og på almindeligt dansk, forklarede, hvorfor denne skulle indlægges. Som om det ikke var det vigtigste, at patienten selv var informeret om og klar over årsagen til indlæggelsen, samt de overvejelser, der var nødvendige.

Et ekstra skub i retning af at danne mit eget sprog fik jeg i min tid som medredaktør af Rødstrømpebevægelsens blad "Kvinder". Her var det skik, at alle artikler blev gennemgået sprogligt, og ve den, der ikke skrev på et forståeligt dansk. Det var undertiden barske bemærkninger, vi blev udsat for, men processen afslørede også, hvor mange endda veluddannede der faktisk bruger ord uden at forstå betydningen af dem. Det var i denne proces, jeg fandt min første egentlige glæde ved sproget, og samtidig glæden ved at formidle et svært stof, så det bliver alment tilgængeligt og så præcist som overhovedet muligt. At skrive og tale til mennesker uden at tale ned til dem.

Den nok allerstørste glæde ved sproget er imidlertid den jeg får gennem mit arbejde som psykiater og psykoterapeut. En stor del af mine patienter har gennem de sidste 15 år været kvinder med spiseforstyrrelser. Disse er ligesom mange andre, der er psykisk belastede, præget af det der på fagsproget kaldes *alexitymi*. Denne betegnelse stammer fra græsk: a = uden, lexis = ord og thumos = hjerte eller følelser. Omskrevet kan det oversættes ved "ingen ord for følelser". Jeg oplever det nu i den prakti-

ske verden som værende endnu bredere end ingen ord for følelser. For sproget hos den, der har det svært, er uden liv, og den "farve", som sproget kan tilføres, mangler. Den farve, som jeg i mit fag indimellem oplever i sin anden yderlighed, nemlig hos den maniske patient, hvor små udsagn og hændelser bliver til lange associationer, og midt i galskaben altid med en dybere mening. Når den maniske patient fx ryger hos terapeuten, og godt ved at rygning ikke er tilladt, og siger: "Hvor meget skal jeg ryge, før det ryger ind i hovedet på dig", så er alt sagt.

Hvor man i behandlingen søger at bremse den maniske patient, søger man i behandlingen af den alexityme patient at få denne til at åbne sig, til at blive lidt rummeligere og bogstavelig talt blive herre eller kvinde i eget hus. Dette demonstrerer sig bl.a. ved, at sproget bliver stadig lettere. Der kommer flere fyldord og flere følelsesmæssige tilkendegivelser. Når patienten siger *jeg* mener, i stedet for *man* mener, er det en stor sejr på vejen i processen. Og sproget får, uden patienten er sig det bevidst, stadig mere farve. Udover at det er befriende dejligt at se et menneske, der tidligere var helt lukket, folde sig ud, så demonstrerer det igen, i hvor høj grad sprog er magt, også hos den enkelte. Dario Fo's teaterstykke, som blev spillet på Fiol-teateret i 1970'erne, og som, så vidt jeg erindrer, hed "Arbejderen kan 300 ord, derfor er han arbejder. Arbejdsgiveren kan 3000, derfor er han arbejdsgiver", fortæller os det samme.

Men det er ikke kun et spørgsmål om antallet af ord, det er, som jeg anførte i indledingen også, hvilket sprog man taler. Når den spanske foredragsholder tør tale spansk, er det fordi han har selvtillid. Han har magten ved at have mikrofonen, og måske er han også politisk imod, at engelsk bliver herresproget, som det er på vej til at blive. Er man stærk kan man godt sætte

sig uden for de sproglige normer og bevare sit eget sprog. Men har man ikke denne styrke stødes man oftest ud.

Ikke alt sommerfuglestøvet er endnu faldet af mine vinger – jeg tror stadig på det gode i mennesker. Men jeg tror også, at sproget er en nødvendig forudsætning for, at vi kan få og fastholde gode relationer til hinanden. For det er dybest set gennem sproget vi har mulighed for at spørge, at forstå, at forhøre os, så vi ikke kun er overladt til fantasier om, hvad den anden tænker og mener. Det er gennem sproget, vi kan nå hinanden. Det er også denne indsigt, alexitymi-patienterne demonstrerer. Med sproget kan vi gøre os fri af destruktive og selvdestruktive tanker og forholde os mere frit og rummeligt, mere modent til virkeligheden. Og det er for mig den største og egentlige glæde ved sproget.

BIRGIT PETERSSON f. 1945, er speciallæge i psykiatri og lektor i medicinsk kvindeforskning ved Københavns Universitet. Har udgivet en række bøger om lægevidenskabelige temaer og etik bl.a. "De falske guder" og "Misundelse" på Munksgaards Forlag og "Klar besked om overgangsalderen" på forlaget Aschehoug.

Det rige Sprog

KLAUS RIFBJERG

Slår man ordet sprog op i "Ordbog over det danske sprog", finder man ca. 25 spalter om ordets oprindelse, udtale, forbindelser og anvendelse. Hvilket næppe er mere end rimeligt, da der er tale om en *ordbog*, og ordene tilsammen udgør sproget, det talte og det skrevne. Griber man ordet "sprog" for sig og udtaler det, sker der noget mærkeligt, det bliver i sin nøgenhed pludselig eksotisk, for ikke at sige mærkværdigt og gådefuldt. "Sprog", hvorfor hedder sprog sprog og ikke noget helt andet? I det latinske område bruger man som vi tungen til at udtale ordene med (plus resten af taleapparatet) og man forbinder naturligt ordet sprog med tungen, lingua, lengua, langue, language. Men selvfølgelig er der også en naturlig forklaring på os og vores "sprog", der ikke er så langt fra "sprekken" eller "sprechen" og "sprokken" og "sprogger" til sprog. Vi sprekker dansk, derfor har vi et sprog.

Stadig kan man blive lidt svimmel, hvis man leger med ordet alene: disse mærkelige lyde – *sp..rrråg*, og man kan ikke lade være med at tænke over, hvornår det første gang går op for en, at det der kommer ud af munden er et sprog. I begyndelsen er lydene forholdsvis udifferentierede, selv om man ikke er i tvivl om, hvad de dækker fra "agy" til "mam". Det er hvad ordbogen ville kalde "babysprog", men for den talende er bevidstheden om fænomenet som sprog ikke til stede. Der er kun tale om funktionel sludder. En dag må det imidlertid gå op for den

talende, at det han og hun betjener sig af er et sprog, at det har sin autonomi og findes som selvstændigt begreb. Jeg har ingen erindring om, hvornår sproget gik op for mig, men mon ikke det har været i den tidlige skolefase, hvor man i kor forbandt det på tavlen skrevne "i" med det efterfølgende "s" og pludselig havde "is". "I siger i, s siger s, i-s siger iiisss."

Det var et eventyr, men også med den udspundne, tynde vokal foran s'et som at blive halet langsomt op ved hårene. Kunne det, der foregik på tavlen virkelig være sandt, og hvordan kom man videre ind i det uoverskuelige skriftsprog, når det trak så mange søm ud bare at få et i og et s til at blive til is?

Ad mundtlig vej var rejsen gjort mulig, og der er næppe tvivl om, at det vokabularium, man var blevet præsenteret for gennem højtlæsning, et eller andet sted havde lejret sig i bevidstheden for senere at kunne kaldes frem næsten pr. instinkt – også selv om mange af ordene var vildt avancerede i forhold til alderstrinnet. En del af spændingen i sengelæsningshistorierne lå jo i deres uforståelighed. Og her tænker jeg ikke blot på det fantastiske i, at Vorherre kunne få det Røde Hav til at skilles på midten, og at Moses klarede turen i sin sivkurv på Nilen, men at man uden at fatte, hvad det egentlig var, accepterede at kejser Augustus lod hele verden skrive i mandtal, og at Herodes var statholder i det hellige land. Hvad der helt præcist foregik, havde man kun en vag fornemmelse af, men historiernes elementære spænding bar hen over hurdlerne, og lidt efter lidt gik det op for en, at fundamentet under det hele var *sproget*.

Sideordnet denne bevidsthed fulgte en anden, nemlig at der var visse ting, man kunne sige, og andre, man slet ikke kunne. Det afhang lidt af omgivelserne, hvad der gik an og hvad ikke. Hjemme var det f.eks. udelukket at bande – selv om ens far tillod sig et lille "sgu" ind imellem. Blandt kammeraterne var det

en anden sag, her kunne der ikke blot bandes frit, ord fra det endnu hemmeligere og totalt forbudte område, det kønslige, begyndte også at dukke op. Man lagde mærke til, at accenter og anderledes måder at udtale ord og bruge sproget på afslørede hvor man kom fra, og hvad der var pænt og korrekt og det modsatte. Ungerne fra Den gule by talte anderledes end "vi" gjorde, og det var også dem, der oftest i timerne fik at vide, at de skulle "tale ordentligt".

At sproget også kunne bruges til at forsvare sig med, blev en tidlig erfaring. Var man ikke god til at slå på tæven, kunne bank af og til afværges gennem brugen af ord, deres betoning og dobbelttydighed. Det var muligt at få selv den værste bavian til at se latterlig ud, hvis ordsammensætningerne lykkedes og stemningen på et øjeblik vendte. Ja, selv de voksne kunne sættes på plads eller afvæbnes – tit uden at de selv opdagede det – hvis sproget blev brugt rigtigt, og man havde heldet med sig – eller talent.

Egentlig var det frygteligt at begynde at skrive, for det man ville, kunne man ikke, og alt det man kunne, måtte man ikke. Jeg var god til dansk stil, kunne altså bruge sproget og formulere mig, så det gav mening. Men det var jo alt sammen inden for rammerne af det konventionelle, opskriften lå klar, det var bare at følge den. Skrev man "frit" (digte og historier eller hvad det nu kunne være) var det med en usikker fornemmelse af, at der også her var ganske bestemte regler, der skulle følges. Men hvilke?

Skævede jeg til mine kammerater (digte skrev vi alle sammen) så det ud til, at de kendte hemmeligheden. Deres digte så rigtige ud, lignede dem der stod i litteraturhåndbogen eller Højskolesangbogen. Det var altså sådan man gjorde, men selv om jeg hev mig selv op ved håret, ville den oprindelige lykke-

følelse ved oplevelsen af, at i og s sat sammen siger is, ikke rigtig indfinde sig. Jeg skrev rærlige vers – indtil jeg en dag fandt på at lade sproget bestemme i stedet for mit kedsommelige overjeg. Så gik det bedre, og på en måde var cirklen sluttet, for med et var jeg i kontakt med det oprindelige "agy" og "mam", for poesi er ret beset en slags babysprog, i hvert fald skrives ingen poesi af betydning, hvis en del af den alt for alarmerende bevidsthed ikke kobles fra.

For en digter hænger glæden ved sprog uafviseligt sammen med poesien, og jeg ser aldrig dens magt demonstreret stærkere end ved en dansk gudstjeneste, det være sig en barnedåb, et bryllup eller en begravelse. Når først den udmærkede Herrens tjener er færdig med det Johannes V. Jensen kaldte hans "ynkelige opsang", og menigheden tager fat på salmerne, falder hos mig forsvarsværkerne med det samme, og selv som hedning kan jeg ikke stå imod. "Op al den ting, som Gud har gjort!" – naturligvis, jeg rejser mig og "Den signede dag med fryd vi ser", selvfølgelig, hvem kan lukke øjnene for det under "Som den gyldne sol frembryder gennem den kulsorte sky", og barn bliver jeg påny, for "Nu vågne alle Guds fugle små", og dør, det gør jeg også, om så det gælder, for "mens graven kastes, vuggen gynger, og liv udsletter dødens spor."

Den største fornærmelse og det der i sidste ende fik mig til at vende ryggen til det såkaldte ungdomsoprør, var generationens forsøg på at reducere sproget, at bruge reduktionismen i en misforstået tro på, at man ved at skære ned og gøre fattigdommen større er i stand til at skabe større lighed imellem klasserne. Eksperimentet mislykkedes som forudset, men har skabt den rædsomme efterbyrd, at respekten for sproget i stor almindelighed er forsvundet, så det der kommer ud af aviser og radio og tv ikke blot er slet udtalt og dårligt stavet, men også udtryk-

ker en særlig form for selvkastration. At denne lemlæstelse i en periode også har præget digtekunsten kan man tage roligt, den skal nok få smag for frodighed og sensualisme igen. Hvis vi vel at mærke overlever den herskende tendens til for alvor at gøre abesprog til hovedsprog og skyller tænksomheden ud med det globale rabalder, hvor skrig og skrål kvæler de livsvigtige nuancer, som gør sproget herligt og dermed os alle sammen rigere både i hovedet og hjertet.

KLAUS RIFBJERG. F. 1931. Dansk forfatter og journalist. Debut 1956 med digtsamlingen *Under vejr med mig selv*. Medlem af Det Danske Akademi, dr. phil.h.c. Lunds Universitet, adjungeret professor ved Danmarks Lærerhøjskole, redaktør af tidsskriftet Vindrosen (s.m. Villy Sørensen) 1959-64. Litterær direktør i forlaget Gyldendal 1984-91.

Vi har kun det

LARS BONNEVIE

Glæden ved det, man har, vokser ikke sjældent ud af den resignerede erkendelse, at man ikke har andet at glæde sig over end det, man netop har. Det er især tilfældet, hvis man ikke alene ikke har andet, men heller ikke kan bytte sig til noget andet, hvilket man jo ofte kan inden for den livsform, der er vores. Det gælder for eksempel biler, ægtefæller, ideologier og TV-kanaler. Her varer glæden kun kort eller rettere sagt, glæden er proportional med den nødvendighed, der betingede byttet.

Med sproget er det anderledes. Vi hænger om jeg så må sige på sproget fra det første vræl, uden fortrydelsesret. Sproget er ingen bytter. Det danner os og vore tanker, hvis vi da er i stand til at producere sådanne, og det danner i hvert fald de koder, vi uden at tænke videre derover færdes hjemmevant i. Omvendt danner vi også sproget, ikke ligegyldig hvilket sprog, men modersmålet, hjertemålet, muddermålet eller hvilke epiteter vi ellers hæfter på den danske tunge, hvis lyd en englænder i 1600-tallet havde den uforskammethed at sammenligne med en blanding af gråd og gøen, altså længe før Povl Dissing leverede beviset i sin fortolkning af "Svantes viser". Et lille, næsten hemmeligt sprog, der kan rumme de højeste tanker og det værste vrøvl, det sidste i kraft af den åndelige ladhed, som i nogen grad præger nationens medlemmer. "Du ved jo godt, hvad jeg mener!" er et af tidens markante udtryk for ulysten til at sætte ord på sine meninger, som derfor heller ikke bliver

meninger. Sproget kan således også sætte kommunikationen mellem mennesker i stå. Omvendt kan sproget åbne ud til et fællesskab, dels mellem mennesker, dels mellem mennesker og tekster, fordi nogle af de største digtere og tænkere tilfældigvis blev født ind i det.

Glæden ved at være omgivet af det danske sprog, bærer af det og medarbejder på dets udvikling – for det er vi alle, høj som lav undtagen politikerne på Christiansborg, som er dets likvidatorer – er en nødvendig glæde, da ingen kan holde ud at leve i en konstant forbitrelse over det sprog og dermed den kultur, man er født ind i. Det er en glæde født af et fornuftsægteskab, der harmonerer godt med det franske ordsprog: "Man spørger dig ikke om suppen er god, man spørger dig om den er dårlig." Og som tiden går, bliver man mere opmærksom på kvaliteter hos ægtefællen, der måske ikke var indlysende i starten. Jeg tænker her på den vanemæssige hygge, der nødvendigvis opstår gennem idelig omgang med det gamle skrummel, som man kender, og som kender en. Fælles skæbne, fælles medskyld.

Indlysende smukt er det danske sprog jo ikke, og det er kun halvandet hundrede år siden, at det satte sig igennem som det eneste sprog i riget, der på grund af de regerendes uduelighed var høvlet ned til kun at bestå af dansktalende. Helstaten var som bekendt mangesproget med tysk som et vægtigt indslag, og dansk var på ingen måde i sig selv en adgangsbillet til de bedre kredse dengang, endsige til ros og magt i udlandet. Dansk som kultursprog blev skabt gennem en viljesakt hos få, fremragende mænd, der næppe kunne forestille sig, at sætningen. "Du ved, hvad jeg mener," engang ville få indfødsret i repertoiret.

Desuden var der dengang som i dag forfattere, der beflittede sig på at bytte sproget ud med et andet for at nå det internationale publikum. Det lykkedes for Baggesen på tysk; Oehlen-

schläger prøvede men kunne ikke, hvad vi kun kan glæde os over. Endnu gladere kan vi være for, at Kierkegaard kunne men ikke ville; det er uudholdeligt at tænke på, hvad der ville være sket i retning af sproglig forvrøvlethed, hvis han ikke havde holdt så meget af dansk, at han derved dømte sig selv til at være ukendt for den store verden i sin levetid.

Men han havde ret: danske digtere skriver på dansk, og derefter bliver de oversat, som det nu kan falde. Sproget er det bånd, der forbinder billeder og tanker i sindets dybder med det offentlige rum, hvor formen dannes i en uendelig proces af betydningslag. Resultatet er svingende, og sådan skal det være, skønt man kunne ønske, at det blev svinget noget mere, for højhed og blæst er der ikke meget af. Men til gengæld mere end nok af en inderlighed og beklemthed, som det selv for sympatisk indstillede udlændinge er svært at forholde sig til. Kingo kan de, der bor syd for os, forstå; Brorson ligger det tungere med. En af mine chilenske venner, der havde boet en årrække i Danmark og talte sproget, betroede mig, at det først gik op for ham, hvor smukt et sprog dansk i grunden er, da han hørte Inger Christensen læse "Sommerfugledalen" højt. Jeg kan ikke være mere enig. Kombinationen af verdenspoesi og en fremførelse af den, hvor det skrækkelige danske stød er fraværende, hensætter mig i en salig tilstand, men alt for sjældent. Det gælder vel her, som det gælder børns forhold til kager; det er ikke sundt med for meget.

Jo, jeg er trods alle reservationer, al irritation ikke utilfreds med at have dansk som mit sprog. Det er mit, og jeg har ikke lånt det af nogen. Men de, der gik forud, står jeg i gæld til. Jeg skriver på det, og det er alene mine evner og ikke sprogets uudtømmelige rigdom, der sætter grænsen for, hvad jeg kan udtrykke på det. Nå ja, også injurielovgivningen. Jeg oversæt-

ter til dansk fra fremmede sprog og kan derved snige nye begreber og vendinger ind, samtidig med at jeg konstant forbløffes over det danske sprogs evne til at absorbere andre sprogs forestillinger, kulturarv og stilarter. Det gør jeg som det historisk afgrænsede subjekt, jeg er, for hvis jeg anstiller objektive sproghistoriske betragtninger over fænomenet, er der grund til beundring over vort sprogs utrolige tilpasningsevne, som alligevel altid lader det forblive sig selv. Dansk er proppet med latin, græsk, fransk, tysk og senest engelsk, som det har guffet i sig og fordøjet som en anden blæksprutte, men dansk er og bliver det. Den danske tone, som P.L. Møller gjorde til den røde tråd i sine æstetiske skrifter i 1840'rne, klinger endnu, skønt de færreste i dag er i stand til at læse denne Kierkegaards arvefjende, der endte sine dage i fransk eksil som så mange andre gode mænd.

Det kunne sagtens være gået anderledes. Der findes i dag mange sprog, endda store sprog som arabisk, der stille og roligt synker ned i arkaisk støvethed, fordi de folk eller de eliter, der har magten over dem, ikke evner eller ønsker at følge med tiden. Men dansk har det heller ikke for godt. Det er i nogen grad en truet art og blandt andet trues det af de selvbestaltede sprogrøgtere, der ser det som deres opgave at hyle op, så snart den genstridige befolkning ikke artikulerer sig på samme måde, som de selv gjorde en generation tidligere. Sproget er ligesom sex vildt anarkistisk, gudskelov, fordi det praktiseres af flere millioner individuelle danskere, der ikke har "Ordbog over det danske sprog" siddende i baghovedet. Men mange af de ord, de bruger, ender der alligevel en dag. Andre glider ud. "Knæhøj karse" var et almindeligt approberende udtryk for en snes år siden, men er nu helt forsvundet. Ikke mange ved i dag, hvad en "certosa-herre" var for noget, men de, der gør, har måske problemer med at pejle sig ind på betydningen af ordet

"computernørd". Der er ingen grund til at råbe op, hver gang et nyt ord eller udtryk lander i avisen efter at have været folkeeje længe før, for enten bliver de holdende et stykke tid, eller også forsvinder de hurtigt igen, og der er intet, vi kan gøre ved det. Sproget går sin gang. Eller cykler som de svajere, der i fordums tid ræsede gennem København på deres long-johns og fik gamle damer til at tabe gebisset over deres ordrigdom og improvisationstalent. Også de endte med at sidde på bænken og brokke sig over ungdommens manglende sprogkultur.

Men der mangler overdådighed og pragt i sproget, hvilket kan have noget at gøre med, at det flertal, der taler det, tilhører middelklassen, hvis eksistensberettigelse ligger i skrækken for overdrivelser, ødselhed, risici og åndelige anstrengelser. Uden for rangklasserne blomstrer sproget hos dem, der kun har gået syv år i skole og hos digterne, som ikke mange læser. Imellem disse lag er det kedeligt og gråt som det funktionærstyre, der har invaderet alle samfundslivets områder. Det startede med kancellisproget, som dog kun blev skrevet af en lille kreds af æggehoveder. Værre blev det, da vi alle for tredive år siden blev pædagoger og ideologer og fagjargonen fra disse områder bredte sig som skimmelsvamp over sproglegemet. Ved samme lejlighed blev også udtalen ødelagt, eftersom det kom på mode at bruge flade a'er og andre gyseligheder blandt det lag af befolkningen, der i kraft af deres uddannelse havde ansvaret for at drage sproget opad i stedet for at sparke det nedad. Misforstået demokrati er, når man ophøjer det, man selv indbilder sig er den laveste fællesnævner, til norm. Det er i grunden også et udtryk for en dyb foragt for den del af befolkningen, hvis vel man påstår at arbejde for.

I andre lande er folk stolte af at kunne beherske deres sprog ordentligt og har derfor også en glæde ved det, der ikke er

almindelig her i landet, hvor de sidste tredive års uddannelsespolitik har resulteret i, at der er flere funktionelle analfabeter, dårlige læsere og dårligt talende end nogen sinde siden forrige århundrede. Når aviser vrimler med sprogfejl, når TV-journalister gang på gang demonstrerer deres sproglige afmagt, er det udtryk for en ligegyldighed, der er værre end alt andet. Det er ikke amerikanske TV-serier, der truer det danske sprog, så lidt som det er dets uregerlige udvækster i brokvarterer og forstæder. Det er truet af uansvarlige politikeres dumhed, populisme og åndelige dovenskab.

Min glæde ved sproget, som er ægte nok, fordi den er privat og inderlig, plumres af det misforhold der er mellem den sprogkultur, der kunne være, og den der er eller rettere sagt ikke er. Dette er nemlig et offentligt anliggende og skal løses som sådant. Ellers bliver der ikke meget at synge om.

LARS BONNEVIE. F. 1941. Forfatter til en række romaner siden 1970, bl.a. *Botswana Blues* samt essays og litteraturkritik gennem årene. Kommentator og kritiker ved Weekendavisen.

Sprog som binder og forløser

JOHAN DE MYLIUS

En skuffet mand siger i en af Sigurd Hoels romaner, at en mand, der var lammet fra halsen og nedefter, men havde sine talegaver i behold, kunne fængsle og fastholde en kvinde for livet.

Lidt skal der nok være om det, også taget i betragtning, at det bare er fra en roman, og at det dér er et partsindlæg. Som sagt fra en skuffet mand. En mand, der troede, det var en anden del af kroppen, det kom an på. Og vi kan såmænd godt tro lidt på det, for i dag er der kvinder, der siger næsten det samme. Se blot til damebladene: Selv om disse organer i dag gerne vil betjene deres læsere med billeder af mere eller mindre bare mænd i interessante stillinger, så er et genkommende artikelstof i de samme blade noget med, at "Kvinder tænder på ord mere end på sex". Og fra en anden kant lyder det samme, bare på en anden måde: Når f.eks. søndagsaviserne opvarter med græske bartenderes erfaringer med tjenesteydelser af nærmere specificeret art, viser det sig, at de indledende øvelser består af ord, ord, ord. Hæmningsløst smigrende ord, som skal varme pigen op.

Overraskende? Vel egentlig kun for den mandlige selvforståelse hos os her i det kølige og forbeholdne Nord. Vi gider ikke nedværdige os til den slags. Vi har gennemskuet ordene – måske lige undtaget, når det går den anden vej. For hvis en pige eller kvinde siger noget pænt til os, kan hun få det med os, som hun vil.

Fagre ord fryder mangt et hjerte!

Ord har en egen magt. De griber fat, de forfører, de forløser, og nogle gange binder de for livet.

Og alligevel lader vi, som om det ikke er sådan. Med puritansk forblindelse prøver vi at opretholde en illusion om, at sproget slet og ret er et middel til kommunikation af et indhold. "Selvbedragere!" slynger en anden skuffet mand ud hos Sigurd Hoel. Og er det ikke det, det handler om her – i vores asketiske forhold til sproget?

Du er smuk! Mildt sagt en digterisk omskrivning af virkeligheden. Men pigen vil gerne høre de ord og beruses af dem.

Det er hamrende begavet, det, du har lavet dér! En hån mod den mandlige intelligens at sige sådan noget, men manden tørster efter ordene og går øjeblikkeligt i knæ.

Måske ville han endnu hellere høre, at han var smuk, og pigen, at hun var begavet, men den slags overstiger, hvad man kan forvente sig at få med i købet på en charterrejse – og selv derhjemme i dagligdagen er der nogle konventioner, der gør den form for beruselse sjælden og kostbar.

Hvad er forskellen på voldtægt og erotik? Voldtægten er stum selvtilfredsstillelse, mens erotikken næres af sprogets omslyngninger og kærtegn.

Med sproget kan man få det, som man vil. Abstrakt, tørt, eller sanseligt, næsten til at røre ved.

Ofte, alt for ofte glemmer vi, at sproget er sanseligt i sin grund, føjeligt og bøjeligt, genstridigt og slående.

De, der får magt over os, de, der forfører os i det offentlige liv, er ikke dem, der lægger en politik frem til diskussion – og da slet ikke dem, der præsenterer os for en finanslov. De har magt på en anden og meget mere kedsommelig måde. De, der river os med og efterlader verden anderledes, end den var før-

hen, er de store sprogbrugere. De er sprogbeherskere, og gennem sproget hersker de over os. For en tid.

Det viser sig jo for en eftertid, der er kommet på afstand af det hele og derfor kan give sig af med at være meget klogere, at det var *tiden*, der talte gennem dem. En Churchill og en Hitler henholdsvis talte og skreg, så det var tidens patos og tidens sociale dæmoner, der fik stemme i dem. I en anden tid ville det samme sprog umuliggøre den, der ville bruge det. Det var et sprog, der kaldte og forførte, hidsede og slog, men i en anden tid ville det være henholdsvis mumlerier og gal mands tale.

Altså er det ikke sproget i sig selv, det er *tiden*, der taler.

Men tiden er i sig selv uden stemme. Den bliver først hørlig gennem et enkelt menneskes lidenskab – som råb og besværgelse, forførelse, argument eller bare som ord, der smyger sig om de intime følelser.

Og så er det kun på afstand, vi kan høre, at tiden taler *med* i dette menneskes tale. Tæt på kan det ikke høres. Tæt på taler et menneske til andre mennesker eller ét andet menneske. Dér kalder sproget på os. Dér bliver vi tiltalt.

Men der er også sprog, der virker som personlig tiltale langt ud over den tid, det først udsprang af. Ord, som bliver ved med at have en forførende kraft, ord, som binder og forløser til andre tider, under andre forhold.

Det er ord, som har fået en sanselig skikkelse, en form, en ydre og indre identitet, som får dem til at leve og giver dem magt over sind og tanker til enhver tid.

Ethvert sprog, der bliver sat på papir, mister den krop, den sanselige modulering, der gør det til andet og mere end hieroglyfer, mister den fyldthed, der taler til os og *tiltaler* os. Men i nogle tilfælde får sproget et andet liv som skrift, en anden fylde og sanselighed, som gør, at det kan arbejde videre inde i os, fyl-

de os ud og drage os med, uanset at den stemme, der først formede ordene, ikke taler mere, ja, at vi sandsynligvis aldrig har hørt den.

Det er digternes sprog. Et sprog, som er vandret fra én krop over i en anden, har fået en ny skikkelse i og med, at det har fået en én gang for alle fastlagt form. Det lever endda hen over århundreder, når det er bedst. For i den æstetiske formningsproces har det fået nogle signalværdier knyttet til sig, som kan åbne for noget hos den modtagelige. Det rammer et eller andet, det taler, uden at vi måske rigtig ved, hvad det er, det siger. Men det fæstner sig, det bliver hos os, og måske dukker noget af det frem igen en dag, hvor vi har behov for et ord, en formulering, der rækker ud over os selv, omfatter den situation, vi står midt i, og forløser noget i den.

I heldigste tilfælde er det det, dette digteriske sprog kan gøre ved os. Hvis det er formet sådan, at det har fået en ny krop, en ny sanselighed, som binder erfaringen – og forløser den.

Det kommer til os fra et sted uden for tiden, måske fra en anden tid. Men det har været gennem en transformation, hvor det har fået en sær blanding af tidløshed og meget konkret sanselighed. Derfor kan den slags ord, der er skrevet af et bestemt menneske i en nøje afgrænset situation, nå os og finde et nyt øjebliks liv i os under helt forskellige omstændigheder.

Shakespeares ord har en egen indre spændthed i sig, som gløder og lever, har en uimodståeligt dragende kraft over sig, når de bliver sagt på en scene. De griber fat i et eller andet i os, uanset om vi egentlig forstår dem helt. For det er jo et gammelt sprog, snart 400 år gammelt, og alligevel kan de lange monologer bære i scener, hvor handlingen står stille, og det indre spil tager form.

Det er et sprog, som har en sær uafrystelighed over sig. Har man én gang åbnet sig for det, så husker man tonen og styrken i

det, og noget af det bliver siddende, stumper af det dukker frem som citater på rette tid og sted.

Jeg havde i gymnasiet en ung vikar i latin, som forbløffede os ved at kunne levere Shakespeare-citater som piskesmæld over vore syndige hoveder. Der var vist en del blær i det, men det var også sjovt, og nogle af formuleringerne fik én op af stolen.

Det med citater er der megen overflade i. Det er en luksus – som at ryge Davidoff-cigarer i kolonihavehuset.

Men citater, som kommer af sig selv, formuleringer, vi ikke har kunnet ryste af os, og som rejser med os gennem livet som en selvvalgt eller i nogle tilfælde ufrivillig bagage, formuleringer, som dukker op, når situationen kalder på dem, dét er sprog, der lever, dét er litteratur for livet.

Den litteratur, der virkelig betyder noget, er den litteratur, vi kan genkalde os. Den lever inden i os, og dér har den afsat nogle aflejringer i form af sprog, formuleringer, som vi ikke kan ryste af os. Al anden læsning er skadelig, for den skyller vore hjerner igennem med strømme af ord, som vi endda aldrig har fået noget som helst sanseligt forhold til. Vi har ikke smagt på dem, vi har ikke sagt dem hen for os selv, de har ikke fået tid og lejlighed til at gå ind i blodbanerne og blive en del af os selv. De er flueben på tonsvis af papir, som gennem årene flimrer forbi vore øjne.

Den bog har jeg læst – ja, men husker jeg den egentlig, når der er gået nogen tid? Kan jeg røre ved dens ord, og rører de ved mig?

Noget af den litteratur, det sprog, som man virkelig har brug for, kan man ikke have med sig på papir, end sige skulle hen og låne på biblioteket, når behovet melder sig. Man må have den inden i sig, man må have den med sig som en del af sig selv.

Det ville se temmelig fjollet ud, hvis fodboldlandsholdet un-

der afspilningen af nationalsangen skulle stå og synge teksten efter en fotokopi. Og det samme med de tusinder af roligans på tilskuertribunerne.

De fleste andre "nationalmandskaber", som tyskerne udtrykker det, synger jo heller ikke med. Og heller ikke deres supporters. Selv ikke fra ellers sangglade nationer.

Nøgternt betragtet spiller danskerne ofte temmelig middelmådigt fodbold. Men de kan "Der er et yndigt land" og trykker den af for fuld kraft sammen med deres publikum. Når danskerne alligevel overrasker i fodbold, hænger det bl.a. sammen med, at de får massiv støtte af deres roligans. Der er et yndigt land, og det kan godt slå til, når det gælder.

Og de har nogle ord, som de alle kan huske og synge med på. Sådan noget skaber identitet og fællesskab. Også og navnlig i en tid, hvor fællesskaberne bliver fjerne og abstrakte, en big brother langt væk, som ikke vil én noget godt.

Det er muligvis noget sludder, sådan nøgternt set, hvad gamle Oehlenschläger svang sig op til at skrive i nationalsangen. Men den lever og fungerer. Den har tag i os. Og vi har den med i bagagen.

Det er ord, som vi kan klare, og som her og der, for tiden mest i fodbold, er med til at give et skub fremad.

At kunne noget udenad har i opgøret med den gammeldags autoritative skole fået en stærkt negativ klang hos os i Danmark. Sandt nok er udenadslære da også udvendig lære, død lærdom uden garanti for, at nogen har gjort sig den ulejlighed at *tilegne* sig den, gøre den til sin ejendom.

Auswendig lernen, hedder det på tysk, og det bliver det bestemt ikke bedre af. Men englænderne kalder det at kende det med hjertet – know it by heart.

Og sådan forstået er der måske alligevel behov for, at vi gør

os den ulejlighed at tilegne os noget af digternes stærke sprog, så vi har det med os på rejsen, så det er i vore hjerter og i vore blodbaner, har fået krop i os og kan give os næring på rette tid og sted.

Noget af den eneste litteratur, som brede lag af befolkningen fik med sig fra skolen i rigtig gamle dage, var salmeversene. De blev ubarmhjertigt banket ind i hovederne på ungerne uden smålig skelen til, om de forstod noget som helst af det hele. De skulle bare kunne salmerne i endeløse baner.

Så kunne de dem for resten af livet. Og når det så virkelig brændte på, eller de lå og skulle dø, så var de ikke alene. Der var nogle ord, der meldte sig helt af sig selv. Til daglig havde de nok ikke selv været af mange ord. De var ikke vant til at formulere sig om alt mellem himmel og jord og slet ikke om de inderste og vanskeligste ting. Men der var ord, støbt og formet, prøvet gennem generationers slid, ord, som sagde noget, der måske var svært at forstå, men som man heller ikke behøvede at forstå. Det var ord, som havde været gennem brændingen og kunne tåle trykket af de stærke følelser, af angsten og af alt det usagte og uforståelige. De kunne dem udenad – og det viste sig nu, at de kendte dem med hjertet.

Deres situation er ikke vores. Vi lever i en tid, hvor ord flyder frit rundt i endeløse mængder, hvor ord ikke binder på samme måde som tidligere. I hvert fald i det offentlige liv og i det liv, som flimrer forbi os ved hjælp af word-processors og anden upersonlig teknologi.

Men der er en grund til, at det private liv får en stadig stigende interesse. Vi kan knap nok længere kalde det det personlige liv, for det har ikke længere den gyldighed, at det kan kongruere med det ydre liv, de offentlige former og udtryksformer. Det er blevet privat, fordi det kun udtrykker os selv. Men det

er ikke afskaffet af den fagre ny verden. Det er der med fuld smertevolumen endnu, det ligger neden under hele den officielt vedtagne hjernekultur og sprænger sig vej ud i pinligheder, forbrydelser og skandaler – hvis ikke det holdes i ave med passende mængder alkohol eller fitnesstræning.

Det private liv mangler ord. Ord, der med myndighed og styrke, med nænsomhed og forførende berøring kan binde og løse, når vi har brug for det. Ord, som vi kender med hjertet og har med os, når det uforståelige rammer os.

Det er ord, som godt selv må være delvis uforståelige, sådan som ord bliver, når de løftes op over almindelig snak og kommunikation og gennemgår en brændingsproces for at få en form, der kan slides på.

Almindelig pædagogsnak matcher ikke det uforståelige, som vores fælles vedtagne rationalitet ikke har kunnet udrydde, men højst har trængt tilbage i det private livs skygger. Der skal stærkere sager til.

Sprog, der betyder noget, er sprog, som vi giver plads inden i os selv.

Derfor – vil vi have sprog med os, som kan *bære*, så må vi konsumere mindre, men bruge bedre. Det er ikke nødvendigt at plage sig selv med at lære udenad. Det er derimod nødvendigt at læse mindre, men til gengæld læse med lidenskab og fordybelse. Det er nødvendigt at blive opmærksom og vende tilbage til litteratur, som havde et eller andet særligt ved sig.

At blive opmærksom på den måde er at tilegne sig det læste, gøre det til sit eget. Også ved at dele det med andre. Ikke i snævrende og blævrende diskussioner og da slet ikke i mekaniske analyser, den form for redskabsgymnastik, som man helt misforstået kalder "litteraturforståelse", men ved at læse højt for en anden *lige netop det sted*, som man ikke kan komme uden om.

Læs et vers for én, der gider høre.

Læs hele digtet højt for dig selv.

Læs en side af romanen op for dig selv, og du vil vide, om det er et sprog, der har noget at sige, om du skal spilde din tid på at læse bogen færdig.

Frem for alt, hold igen! Konsumér ikke mere, end din krop og din sjæl kan rumme. Lad sproget blive en større glæde ved at give det mulighed for at bundfælde sig, så du kan tage det med dig – og tage det frem igen ved tid og lejlighed.

Litteratur, der lever, er litteratur, vi lever med.

JOHAN DE MYLIUS. F. 1944, dr.phil., docent ved Odense Universitet og leder af H:C. Andersen-Centret. Blandt hans senere udgivelser er: *Ans.uelsesformer. Træk af dansk litteraturhistorie* (1991), *H.C. Andersen – Liv og værk. En tidstavle 1805-1875* (1993), Henrik Pontoppidan: *Enetaler* (1993) og *"Hr. Digter Andersen". Liv. Digtning. Meninger* (1995). Han er stifter af tidsskriftet NORDICA (1984 ff.) og initiativtager til de internationale H.C. Andersen-konferencer (1991 og 1996).

Hvad Gud har sammenføjet...

AF ERIK A. NIELSEN

Det skete en mærkeligt uigenkaldelig undervisningstime i et af mine første studieår, at min sproglærer skrev ordet MOR op på tavlen og med et anstrøg af vellyst forklarede os, at de tre skrevne kridtbogstaver, som på deres side repræsenterede et lydligt møde mellem klangene M og O og R, ikke stod i den mindste nødvendige forbindelse med den kvinde, der havde bragt os til verden og som i det mindste nogen af os havde gode grunde til at elske og agte. Forholdet mellem det sproglige udtryk – hvadenten det var en skrift eller en klang i munden – og det betegnede fænomen var kun konventionelt etableret. Der fandtes ingen nødvendig solidaritet mellem udtryk og indhold, eller som det hed så fint, da vi jo var førsteårsstuderende ved en akademisk anstalt: der herskede kun et arbitrært forhold mellem *signifiant* og *signifié*. For eksempel kunne en tilsvarende kvinde på et andet sprog hedde MAMA, MUTTER, MATER eller noget endnu mere horribelt.

Jeg havde aldrig tænkt den tanke før, og var vist aldrig kommet til at tænke den, hvis ikke andre havde præsenteret den for mig. Det var svært at afvise argumentationen, når man først havde mødt den, og alligevel var der noget skæbnesvangert ved det. Det er nok for meget at hævde, at det i den time gik mig sådan, som den unge medicinstuderende Johannes V. Jensen oplevede sin første time i dissektionsstuen: det var, som om kniven ikke bare gik igennem liget, men også igennem hans

hjerte og overskar noget, der aldrig kunne heles. Men et eller andet blev i al fald i den sprogtime skåret fra hinanden med et skalpellignende snit, og det var både underligt melankolsk og destruktivt-krildrende, at man nu selv kunne tænke tingene fra hinanden på den måde. Videnskabeligt.

Pludselig lå sproget der foran én som et emneområde, der kunne studeres og systematiseres, mens det hidindtil mest havde været til stede som det element, man tænkte og udtrykte sig igennem. Sådan skulle det vel nødvendigvis gå, for man var jo ved at blive uddannet til en slags sprogforsker, skønt entusiasmen lå hos de litterære fag. Alligevel var der noget, der strittede hjerteligt imod den erkendelse fra første færd. Og som i dag – adskillige årtier senere – stadig stritter imod.

Hvad jeg så chokagtigt lærte i hin fjerne sprogtime, var altså, at sprogets teknikker i talen og i skriften er ganske tilfældige i forhold til det fænomen, de henpeger på. Når påstanden var et chok, véd jeg nu, at det beror på, at den er forkert. Der er aldrig nogen sinde nogen, der har lært sig sproget som ren klingende eller skriftlig teknik. Fra første, næsten sovende fase af sprogindlæringen har det været forbundet med intense affekter og med det dyb af fælles erindringer, der ligger oplagret i sprogets urgamle reservoirer.

Den kvinde, som hedder MOR, hvor o'et runder læberne som til et kys, må være en anden kvinde end hende, som er MAMA, hvor læberne åbnes i to brede a'er. Når man vil råbe og herse med sin mor på dansk, må der et af disse brede a'er ind: MOAR!! Den lyd kysser ikke, den kræver. Men når man har sagt denslags, er det kun videnskabelige tossehoveder, der straks vil forlange, at man så skal kunne generalisere alle O-ord til kysselyde og alle A-lyde til kommandoer. Det vigtige er bare, at den blødt rundede o-lyd i mor har været skabende i

selve dannelsen af, hvad ens mor er (i ens drømme eller i ens virkelighed). Ingen lingvistisk analyse kan ophæve den ældgamle kodning, vi bærer med os i sjælen: at den lyd vækker en stadig rigere og måske mere smertefuld erfaring af, hvad ens forhold til sin mor er.

I en læserbrevsdebat for nylig fremførtes det, at kvinders fedtlag har den højeste fedtprocent, der kendes fra noget pattedyr. Af en eller anden grund opfattedes denne oplysning som både ugalant og diskriminerende – en skalpelsætning – men debatten bragtes høvisk til afslutning, da provokatøren afrundede sit sidste indlæg med omtrent disse ord: *Jeg vil gerne gøre opmærksom på, at netop dette kvindelige fedtlag er det stof, som drømme gøres af.* Vi, der har vores stadige glæder over dette forunderlige fedtlag, kunne så tilføje, at dets uovertrufne evne til at vække drømme beror på, at Skaberen har bygget sit mesterværk med netop dette materiale, og at han jo tilmed har indblæst det både ånd og personlighed, som i bedste tilfælde kan tryllebinde os et liv igennem. *Flesh* hedder det på engelsk, men så betyder det rigtignok også selve det legeme, som Guds ord tog bolig i.

Hvis der er noget, jeg livet igennem har elsket lige så meget som kvinderne, må det være ordene. Man tør ikke tænke på, hvordan verden ville være, hvis de – begge parter – ikke eksisterede. Som gammel elsker af grammatikken ved jeg, hvilken beundring også sprogets anatomi har vakt og vækker i mig. Bogstavskriften er en overvældende og bevægende genistreg, sætningsbygningen et mere skelsættende bygningsværk end oldtidens syv vidundere tilsammen. Hvis Babelstårnet forblev en ruin, voksede de mange sprog, der opstod, da Herren splittede tungemålene, hver for sig op til sprogtårne, der rækker langt ind i himlene, ja når til Gud, hvad tårnet i Babel aldrig fik lov til.

Måske er det ikke tilfældigt, at ordet sprogbygning er dannet analogt med kropsbygning. Hvor kropsfikseret vores nutidige verden end med rette hævdes at være, så gælder det dog nu som altid, at vi i livets fleste situationer ikke forholder os *til* kroppen, men *igennem* kroppen (til verden – og måske også igennem kroppen til kroppen). Sådan også med vores forhold til sprogbygningen.

Skønt forholdet mellem subjektet og verbet, forholdet mellem nominativ og genitiv, forholdet mellem første, anden og tredje person jo på en eller anden måde må være menneskeværk, resultat af urgamle grunderfaringer, så er *vores* forhold til disse elementære ordninger nærmest at ligne med vores forhold til f.eks. vores skellet, vores kredsløb eller vores sanser. Vi bruger dem hele tiden, de *er* os, men de lader sig i bund og grund ikke kritisere og vi kunne ikke med et helt livs stræb flytte deres elementære egenskaber en tøddel. Ja, vi forudsætter i hver sætning nexus'en mellem verbum og subjekt, ligesom vi i enhver armbevægelse forudsætter albuens eller fingerleddenes eksistens. Selv i den sætning, hvor vi konstaterer og definerer fænomenet nexus, opretter vi samtidig endnu en nexus, fordi vi ikke kan udsige fænomenet nexus uden at bruge fænomenet nexus.

På denne måde fungerer sproget i langt de fleste livssituationer i en tilstand, som man for min skyld godt må kalde ubevidst, hvis man som moderne rationalist kun vil kalde dé tilstande bevidste, hvor noget er bragt præcist ind i opmærksomhedens klareste fokus. Man kunne imidlertid også argumentere for, at vi altid også er bevidste på en anden måde, nemlig derved, at vi er i stand til at bruge kroppens eller sprogets elementære teknikker til vores højere, personligere og aktuelle formål. At det følgelig er en af bevidsthedens højeste præstationer, at den kan beherske det tekniske uden hele tiden at måtte kon-

centrere sig omkring det. At vi i den daglige sætningsdannelse oftest ganske uproblematisk klarer at etablere den nexus, der konstituterer sætningen, men klarer det på en sådan måde, at sætningen kan målrettes til det formål, som vi nu ønsker at udsige. På samme måde som vi kan løbe, danse eller spille et instrument uden hele tiden at tænke på lemmernes teknikker. Kun derved bliver løbet, dansen eller spillet i højere forstand udtryksfuldt. Det bærer noget mere kompliceret og personligt.

Sådan er ord fra første sekund, vi lærer dem, langt mere end teknik af skriftlig eller mundtlig art. At de har deres teknik er nødvendigt og herligt; den gør det muligt for os at nævne tingene, få dem til at stå på papiret eller tage dem på tungen. Men det, de er kodet med af farve, følelse, erindring og ånd, er det, der lever og udtrykker sig igennem ordets legemlige teknikker. For mig er forholdet mellem *signifianten* og *signifié'en* et forhold mellem legeme og sjæl. Besjæletheden er den afgørende forskel mellem et levende og et dødt legeme. Det er den også imellem et levende og et dødt sprog. Man kan vist godt erhverve en hel del fjender ved at sige sådan.

Lad mig som eksempel bruge et navn, det navn, vi gav vores yngste datter: Ida. Et I, et D og et A. Jeg har kendt alle tre bogstaver i to menneskealdre, og agter dem som venner fra den tidlige barndom; jeg har kendt navnet *Ida* omtrent lige så længe, fordi Ida på grund af navnets korthed sad sammen med Ole i den båd, vi læste om på ABC-ens allerførste sider. Da vi som forældre mange år senere overvejede det navn mellem flere andre, forbandt vi stadig klangen Ida med nogle lidt ældre "tanter", vi kendte fjernt og som ikke satte os synderligt i affekt. Da navnet knyttedes til et lille, sprællende barn, som allerede beboede vores hjerte, gav navnet sig til at lyse. Hun strålede igennem det; vi kunne bare sige disse tre urlyde og mærke,

hvordan hele fryden ved et skruplivligt pigebarn øjeblikkeligt vågnede. Siden da har det navn suget alt muligt til sig og besidder nu en aura, som navne gør på mennesker, vi har et passioneret forhold til. Det er sandt, men det er også grumme løgn, at navnet Ida bare er lydene I, D og A.

Eller som den gamle vismand Paul Lier engang udtrykte det med den fineste poetiske underfundighed: *Du kan jo nok forstå, at da Adam gav giraffen sit navn, knyttede han den sammen med det eneste navn, et dyr med det udseende kunne bære i sandhed.* Og mens hans hånd tegnede den lange hals, forklarede han: *Foroven en meget lang* GI-, hvorefter fingrene spillede en hurtig rytme på bordet: *og forneden en masse* -RAF*!*

Sådan er alle ord, der på et eller andet tidspunkt kommer ind i vores liv, fra begyndelsen besatte. Langtfra altid dæmonisk besatte, men altid med en klangfigur, der vågner i os samtidig med ordet. Alle de ord, vi kan bruge levende og dermed har gjort til vores, har det sådan. Sig *solsort*, sig *karruseltur*, sig *brystvorte*. De er smukke, men de er også bundet til deres virkelighed med bånd, der ikke kan overskæres. Analysen kan godt frigøre deres teknik fra deres fænomen, men det er på en måde værst for analysen.

Faktisk er det til at blive platoniker af. Tag den situation, hvor barnet for første gang møder en hund og lærer lyden HUND. Hvad der her sammenføjes er jo langt mere end et dyreindivid og fire (tre?) bogstavklange. Trods den gamle sproglærers analyser rummer dette møde millioner af menneskers erfaringer med, hvad millioner af hunde er og var. Igennem sproget bliver verden langt mere fuld af informationer, end vi normalt forestiller os. Når barnet oplever den begivenhed, at et fænomen – hunden, som det givetvis sanser med skrækblandet fryd og derfor meget intenst – navngives, så er det ikke bare den aktuelle pin-

cher, der knyttes til et ord, men pincheren knyttes til alle andre dyreindivider, der fortjener navn af hund. Samt til den mærkelige effekt, som hundens væsen vækker i os ved mødet med den. Så helt anderledes end kattens eller musens effekt. Det kan godt være at Platon bare var en platoniker, men han var også den klogeste af alle platonikere. Han kendte den – for ham himmelske – erindring, der altid vågner, når det aktuelle fænomen møder sprogets navngivning. I *Faidros* (249b) står det f.eks. med følgende ord: *Som menneske skal man nemlig tænke i begrebsmæssig form, som man kalder det; og formen bygger på mange spredte sanseiagttagelser, der sammenfattes igennem tænkning til en enhed. Og dette er kun en genoplevelse i mindet af det, som vor sjæl engang har set, da den var i en guds følge og, i fuld virkelighed løftet op til det virkeliges verden, hævede sit blik op over den verden, som vi nu kalder det værende.*

Sprogets mysterium er jo dets karakter af overpersonlig erindring, det forhold, at virkeligheden så uigenkaldeligt tager bolig i ordenes kroppe og gør det, længe før vi med streng analyse kan forbyde den det. Selv Per Højholt og andre konkretister har haft et helvedes mas med at få den fordrevet igen, så ordene bare henpeger på sig selv. Og Klaus Høeck har brugt de tykkeste digtsamlinger for at forstå, hvorfor det er usandt at skille sprog og virkelighed ad på denne dæmoniske måde. Også han erfarede det som en af poesiens katastrofer, hvis den lingvistiske analyse var sandheden om sproget. For det er dæmonisk at ville skille levende helheder ad, i hvert fald, hvis man skiller dem ad på en sådan måde, at livet i dem går tabt.

Det er vist derfor en moderne, såkaldt *sprogdigter* som Klaus Høeck tyede til gamle Anders Arrebos berømte skabelsesdigt *Hexaëmeron* , da han skrev sit værk *Heptameron* (1989), et moderne epos om virkeligheden og sproget, ordet og poesien.

Til sin egen næsten ekstatiske forbløffelse må han fastslå:

således at digtet
netop blev broen
mellem virkelig
heden og sproget
dér hvor virkeligheden
fandt sprog og spro
get fandt virkelighed
dér hvor de fandt
hinanden og stillede
hinandens længsel
således at
digtet blev
stilhedens stemme? (257)

Et skabelsesepos, hvori den gamle og den unge digter mødes i erfaringen af, hvor tæt sproget og skabelsen hører sammen. Glæden ved at opregne og lovprise det eksisterende er en af poesiens ældste inspirationer. Abrikostræet findes – men ordet *abrikostræet* findes også. Og samlivet mellem ordet og fænomenet er poesiens dybeste kilde. Ligegyldigt hvor ofte moderne lingvister og modernistiske digtere prøver at forvisse os om, at en sådan væsensberøring mellem ordet og fænomenet er ganske arbitrær – abrikostræet findes alligevel. Glæden ved at tage ordet i sin mund og vække abrikostræets billede i sig ved sprogets hjælp er tilyneladende så elementær, at ingen kritisk analyse helt får den neutraliseret. Ligesom ingen kemisk eller biologisk analyse af smagsstoffer og smagsløg neutraliserer abrikosens uforvekslelig frydefulde smag.

Klaus Høeck igen:

det var mig sådan
en fryd at
udsige dette som
alle sikkert havde
vidst hele tiden
men som jeg end
ikke vidste endnu
fordi det kun
kunne tros: at
digtet ikke dør
på papiret fordi
det rummer
det levende ord (261)

Skabelsesordet er poesi, eftersom selve ordet poesi betyder skabelse. Derfor handler også Arrebos gamle epos om dette ord. Det ord, der skabte verden, udgik i begyndelsen fra den samme guddommelige ånd, som ved skabelsen blev indblæst i menneskets næsebor. Det lyder som myte – hvad det i sandhed også er – men det er også hermeneutisk tænkning af den mest kvintessentielle art. Grundlæggende tænkning over menneskets plads i verden, dets veje og udsyn. Og hvad er myter vel andet end det? Fordi menneskets ånd er indblæst af den Gud, der skabte verden, besidder menneskeånden en principiel beslægtethed med det skabte. Hvad der *er* i skabningen, *forstås* i bevidstheden. Dette slægtskab mellem verden og bevidsthed er al verdensforståelses forudsætning. At bevidstheden kan forstå det, der ved skabelsen blev til, beror på, at skaberordet selv er det dybeste væsensfællesskab imellem os og vores omgivelser.

Som hvis man følte, at skabelsens herlighed strømmede en i møde, som en kraft, der åndede ud af lyset, og derfor digtede:

O, at jeg tør favne dig, skære dag
kalde dig ved navne, min sjæls behag,
alle gode navne, som bedst jeg ved:
Moder, søster, elskte: min kærlighed!

I sproget bor vores kærlighed, med sproget kærtegner vi vores virkelighed. I sproget bor også vores had, og med sproget forbander vi vores virkelighed. Men kærlighed eller had, glæde eller nedslåethed – det har hele tiden fat i sproget. Som om sproget var der for at give det ord. Det er vistnok, hvad sproget gør: giver ord!

Abrikostræerne findes, men ordet abrikostræerne findes også, og det stråler og smager og fyldes af lykke, hver gang ordet fornyr sin berøring med fænomenet. Faktisk er det den berøring, der hedder poesi. Poesi er en særlig evne hos store sprogbeherskere som f.eks. digtere, men poesi er også er erfaring, ethvert menneske gør, hvergang et ord indfinder sig, beriget af virkelighed. Det er mysteriet, som er fyldt af liv, når ordet føjer sig sammen med det elementære. Denne sammenføjning er fra gammel tid hellig, et bryllup af højeste glæde. For jeg tror, at sproget er forelsket i virkeligheden og jeg tror, at virkeligheden længes efter at blive set og udsagt af sproget. Og hvad Gud har sammenføjet, skal mennesker ikke adskille.

Der fik de den, lingvisterne!

ERIK A. NIELSEN: Dr.phil forfatter, foredragsholder, docent ved Institut for nordisk Filologi, formand for Holberg-Samfundet. Har foruden utallige artikler skrevet bøgerne *Modernismen i dansk lyrik* 1976, *Den skjulte gudstjeneste* 1987, *Livsbilleder* 1990, Medforfatter til *Trylleføjten* 1991 og *Kirkens mund og mæle* 1992, *Litteratur-historier* 1994.

Hvad børn dog hører

TANKER I ANLEDNING AF IB MICHAEL: "VANILLEPIGEN"

CLAUS TILLING

Jeg har en lykkelig erindring fra den sommer, hvor jeg skulle begynde i skolen. Jeg var blevet lagt i seng i min køje i sommerhuset, og gennem bræddevæggen hørte jeg min far og mor tale sammen. Min far boede ikke sammen med min mor, men den aften var de sammen, og deres stemmer lød glade og smukke. Jeg opfattede ikke, hvad de talte om, men det var også lige meget. Jeg husker, at jeg prøvede at lytte så længe som muligt, men stemningen var for overvældende. Jeg faldt i søvn af lykke.

Jeg har en erindring, der går i den modsatte retning. En lærerinde, der underviste os 36 drenge i underskoleklassen én time om ugen i religion, talte, som en skrivemaskine lød dengang – uden det lille opmuntrende klokkeklemt, når man nåede valsens ende. Jeg husker min uvilje, slet ikke noget indhold. Jeg husker også min forbavselse 14 år senere over at gense frøkenen: grå i tøjet, håret i en flettet krans i nakken, men med et smil omkring de store tænder. Øjnene var venlige, men klangen havde ikke forandret sig. Jeg skulle bruge al min unge voksenhed for at høre, hvad hun ville sige.

I grunden er det et enkelt fænomen, jeg ønsker at beskrive: jo yngre man er, jo mere opfatter man den følelsesmæssige del af sproget, alt det, som formidles af klang og rytme, variationerne i styrke og tonefald. (Jeg ser ingen grund til at betvivle undersøgelser, der viser prægning af hørelsen allerede i foster-

tilstanden). Hverdagssproget blandt nært forbundne, børn og voksne, bruges ikke først og fremmest til udveksling af informationer (referentielt), men til udveksling af følelser (emotivt), eller blot som en sproglig bekræftelse af kontakt (fatisk; tænk fx på de mange hm'er, den lyttende bør udstøde i telefonen, for at den meget berettende samtalepartner kan høre, at man ikke har lagt røret fra sig).

Skriftsproget har umiddelbart netop ingen lyd. Den læsende må selv forestille sig, hvordan teksten kunne lyde. Den skrevne tekst har en iboende mundtlighed, som en retorisk analyse af teksten vil afdække. Hvilke udtrykskvaliteter har teksten? Den gode oplæsning vil formidle tekstens budskab med det personlige præg, som den nødvendigvis får gennem netop denne oplæsers tolkning.

Men stillelæsning da? Hvis jeg skal have glæde af en skønlitterær tekst, skal jeg læse den, så jeg ikke blot erkender et indhold, en handling, men så jeg også fornemmer tonen, rytmen, tempoforskydningerne, alt det, som hører med til den mundtlige kommunikation. Specielt når man læser gengivelse af direkte tale, har man lyst til at få forestillingen om levende lyd med.

Forfattere har til alle tider kunnet hjælpe læseren med anførende verber (inquit): – sagde – hviskede – råbte – skreg – snøftede han; eventuelt med et uddybende adverbium: – stille – hurtigt – tøvende. Impressionisterne udvidede mulighederne; Herman Bang kunne skrive: "Frøkenen småsnakkede ud og ind ad Dørene".

De indledende betragtninger har jeg gjort for at få hold på et af de virkemidler, der har gjort Ib Michaels "Vanillepigen" til en stor læseoplevelse. Imellem Prolog og Epilog er bogen en barndomsskildring med barnets synsvinkel:

Det er hundrede år og en sommer siden...

Jeg er et lykkeligt barn. Jeg bor i et stort hus med mine forældre, der er strålende og rige. (Bogklubudgave 1992, side 19).

Ib Michael lader os opleve med barnets opfattelsesmuligheder. Barnet husker ikke replikker, barnet husker lyde:

Om natten trængte lyde ind til mig, lyde fra en fremmed verden. De kravler gennem risten og ud i mørket, hvor de tager form af åndestemmer og vånder sig. Befolker mine nætter med suk og raslen af jern. Der lyder rytmer fra dupskoede træben på gulvet, og en knirken trukket ud i langsom gengivelse. Mine nætter er fulde af rædsel. (20).

Det navnløse er uoverkommeligt.

Vi kommer nærmere vores voksenlæserforståelse:

Samme aften ved middagsbordet hører jeg mor sige til far, at det vist ikke er første gang. Hun har tynde tråde af nylon i sin stemme, og det sitrer ved den ene mundvig. (28).

– Mors lille hjerte, lyder det lidt efter. Men da er jeg ikke længere sikker på, om det er hendes stemme eller en andens. (29).

Læseren forstår – også af mange andre gode grunde – at det drejer sig om utroskab; drengen hører morens fortvivlelse og fremmedhed i (hans) verden.

Der er også mere muntre oplevelser, fx af de voksnes beruselse oven på en god middag:

Og for at glæde min far regner jeg hovedregning for gæsterne i spisestuen om aftenen, når de har selskab. (...)

I pyjamas står jeg og lægger tal sammen i hovedet. De er nået til desserten, og de har fået høje stemmer og stikker chokolader ud til mig. (31).

Ib Michael kalder selv oplevelsesformen "sansernes fest", som barnet udvikler sig væk fra:

Vi bor i sommerhus. Jeg genkalder mig nu, hvor erindringen er begyndt at afløse sansernes fest, en græsplæne med tuer, grankogler og fyrretræsnåle... (51).

Men stemmeudtrykket er stadig centralt, når fortælleren kommer i børnehave:

– og min børnehavefrøken er ligesom frøken Thisted, bare glat i ansigtet og med en stemme, der lyder forkert, hver gang det er os, hun taler til. (112).

Den begivenhed, som andre i en slags fagsprog vil kalde spisesituationen, bevarer hos Ib Michael sin sansefylde af lugt og lyd:

Vi vælter mælken og hamrer med kopperne. Snart er luften fad af pølse, leverpostej og gummiost, vi krøller madpapiret og kaster det i hovedet på pigerne, der græder og røber, frøken, frøken! Før herskede der nærmest sløvhed, nu er alt kaos og hendes stemme skingrer ud over flokken, der koger op hver dag i fodringstiden, lukker damp ud et kvarters tid, hvorefter vi falder ned igen, tunge i maven af madderne, vi har haft med hjemmefra.

Så kan hun passe os igen med sin sukkerstemme og sin kaffekop i hånden og småkagen, der ligger neddyppet i underkoppens brune stads. (113).

Søsteren Lulú karakteriseres i en bestemt situation:

Den stemme kender jeg; det er Bambi på glatis. (141)

Da fortælleren har *taget pippet fra en svajer* ved at vise ham et delvist nedgravet skelet, står der:

Hans blik er uforbeholdent og den stammen, der finder vej over læberne, taler for sig selv. (155).

Lad mig slutte eksempelrækken med en positiv stemmeoplevelse:

Obersten fra husarregimentet i Næstved breder sine arme ud til at omfatte os begge. Fra hans mund udgår en beroligende tone, hvis ord er underlagt musikken, der samler verden til helhed igen. (197).

Da jeg først fik øje på – eller øre for – Ib Michaels teknik, måtte jeg kigge bogen igennem for at registrere eksempler på

beskrivelse af lyde og især stemmer som bærende for barnets øjeblikkelige forståelse af verden. 39 eksempler har jeg fundet.

Teknikken er ikke helt forladt i beskrivelsen af ynglingen i fortsættelsen, "Brevet til månen", men stemmebeskrivelsen har ikke overalt den samme organiske karakter som i "Vanillepigen":

I morgen viser sig at være Desirées 15-års fødselsdag. Han deklarerer højtiden med en stemmeføring som var det en national helligdag. (82).

Ved et foredrag, Ib Michael holdt på Testrup Højskole, forelagde jeg min begejstring for ham over "Vanillepigens" stemmer. Selv ville han først og fremmest karakterisere fænomenet som synæstesi. For mig er det desuden en kunstnerisk bekræftelse på, at den levende tales sanselige kvaliteter rummer en rigdom af meddelelser, som ligger hinsides ordgrænsen – også en ganske almindelig hverdag. Barnet er helt afhængigt af at kunne tolke stemmekvaliteterne her og nu og gør det for mange voksne overraskende godt.

"Vanillepigen" – allerede titlen – lyder godt.

CLAUS AA. FØNSS TILLING. F. 1942. Cand. mag. i dansk og retorik 1972. Lektor ved Blaagaard Statsseminarium og HF-kursus mere end det halve liv. Medlem af KUP-udvalget om Mundtlig Fremstilling. Omfattende kursusvirksomhed i retorik. Formand for H.C. Andersen-Samfundet i København. Undertiden statist og teaterstuderende.

Max erobrer virkeligheden – i sproget

JESPER HOFFMEYER

I almindelighed går vi vel ud fra, at virkeligheden er ældre end sproget. Før der kom mennesker på Jorden, som kunne tale, var der planter og dyr, som ikke kunne tale. Sproget er vokset ud af naturen, så at sige – en natur der var *virkelig* længe før vi blev det. Det er imidlertid ikke muligt at bevise dette, for et ordentligt bevis er selv formuleret i sprog. Og hvad sproget har med virkeligheden at gøre er just problemet. Forestillingen om virkeligheden kunne være et af de mange beskidte tricks, som sproget har prakket os på.

At sproget i alt fald kan besidde en slags egensindighed, opleves når to sprog mødes. Den amerikanske forfatter Eva Hoffmann, som er født polsk, har givet et pudsigt eksempel. Hun fortæller om, hvordan hun engang følte sig tiltrukket af en mand og spillede sig spørgsmålet "elsker jeg ham?" Til sin overraskelse opdagede hun, at svaret afhang af, om hun stillede spørgsmålet på engelsk eller på polsk. Jeg har historien fra et essay begået af den engelsk-canadiske historiker Michael Ignatieff, der funderer over, om oversættelse overhovedet kan lade sig gøre. "Forestillingen om et rum mellem sprogene, hvor forsvundne betydninger svæver forladt omkring, føles truende" skriver han.

Denne uro føles måske særlig akut hos os, der bebor den lille sprogforbistrede dut af en halvø på det asiatiske fastland, som kaldes Europa. Hvor mange forsvundne betydninger svæver der ikke rundt iblandt os europæere? Og er det når det kom-

mer til stykket dette rum mellem sprogene, der gør de europæiske befolkninger så utrygge ved EU?

Pointen i Ignatieffs essay var imidlertid, at netop fordi oversættelse er næsten umulig, er den livsvigtig: "Oversættere får hvide til at læse sorte, de får troende til at læse ikke-troende, kvinder til at læse mænd og så videre." Trods al frygt for oversættelsens mangler viser dette hen til en indlevelsesevne, der rækker ud over alle forskelle.

Og hvis sproget dybest set beror på en indlevelsesevne, så må der jo være noget bag ved sproget, som denne indlevelse gælder. Trods al filosoferen kan vi altså måske fastholde den naive opfattelse, at virkeligheden kom før sproget. Den kunne bare ikke tale om det.

Sprogets finurlige forhold til virkeligheden er en kilde til stor fryd. Aldrig så snart begynder vore børn at tale, før de også begynder at lave sjov med ordene. Under en togrejse finder Max, som just er blevet to år, på at pege på mig mens han siger "Max". Jeg svarer igen ved at pege på ham og sige "Jesper". Det synes han bare er enormt skæg, så vi fortsætter med at gentage spøgen et stykke tid. Men det er tydeligt, at han også begynder at blive bekymret. Som om han var bange for, at man kunne ændre sin identitet blot ved navnenes hjælp.

En måneds tid senere leger vi den samme leg i en tilspidset udgave. Max sidder på køkkenbordet og pludrer, mens jeg laver morgenmad til os. "Æg" siger han idet han peger på æggene, "bolle" fortsætter han idet han peger på krydderbollerne. Efter denne forberedelse peger han på min arm og siger "kage" med det mest filuragtige smil. Og da jeg så svarer ved at pege på ham og sige "Jesper" kommer det store grin frem. Ved først at tale sandt opnår han, at virkningen af løgnen bliver des mere kildrende.

Men hvorpå beror denne fryd? Hænger den sammen med, at barnet på denne måde frigør sig fra sprogets tvang? Det man siger viser ganske vist hen til noget som ikke selv er sprog, men man er ikke bundet til at overholde reglerne. Identiteten mellem tale og virkelighed kan brydes – ja skal brydes, hvis sproget skal kunne slippe løs og blive til et værktøj for tanke og liv.

Det er dog måske en udpræget nutidig og vestlig måde at se det på. Mange steder i verden tilskriver man tilsyneladende stadig ordene en magisk kraft, så at den blotte fremsættelse af bestemte ytringer undertiden kan være nok til at man får kappet hovedet af. Gad vidst om man i en fundamentalistisk tænkende familie ville kunne lave spøgefulde sproglege med sit barn. Selv herhjemme har vi for øvrigt visse relikvier i form af forbud mod gudsbespottelse og majestætsfornærmelse. Som om Gud eller majestæten bliver til en grøn ost, bare fordi nogen sagde det. Og der findes lag i befolkningen, hvor trylleord og runers kraft stadig er levende.

Max er heller ikke selv for god. Som fire-årig peger han en dag op på himlen og siger: "Se, der er en drage, som ligner en sky".

Noget af det paradoksale ved sproget er, at det adskiller os fra det vi taler om. De fleste har oplevet, at man kommer til at tale ting i stykker. Eller værre endnu måske, at noget der engang var varme minder i tidens løb forsvinder ind bag de ord, man har brugt om dem. Men det er ens egen skyld og ikke sprogets, for det viser blot, at man har brugt sproget til noget, det ikke skulle bruges til. Det usagte kan have sin berettigelse.

Undertiden er adskillelsen mellem sprog og virkelighed en uomtvistelig fordel, som når talen falder på jordskælv eller skibskatastrofer. Og i det hele taget er adskillelsen netop betin-

gelsen for talesprogets helt store gevinst: At talen – i modsætning til handlingerne – ikke er begrænset af naturlovene. Vi kan ikke gå på vandet eller cykle på skyerne, men vi kan sige nøjagtig hvad der passer os, uanset hvor meget det strider mod naturlovene.

Når vi fortæller historier, kan vi lade en kæmpetorsk husere i Oslos gader, vi kan lade flypiloternes koner føde børn med vinger, vi kan lade Sokrates dyrke airobics i en fredfyldt olivenlund, eller vi kan lade en mægtig klippetop briste i gråd. Ja, vi kan som bekendt lade salamandrene regere over menneskene.

Naturlovene sætter først grænser for sproget, hvis menneskene uddør. Men mon ikke sproget kommer igen, hvis man venter tilstrækkeligt mange millioner år?

Max havde tidligt en veludviklet sans for denne dimension: "Tænk hvis man havde to munder, så kunne man snakke mens man drikkede." udbrød den 3-årige. Sikkert er det, at det ville passe ham svært godt ikke at få sin talestrøm afbrudt, blot fordi han skulle drikke. Halvandet år senere er Max blevet enormt optaget af "Skønheden og uhyret" i Disneys version. Som bekendt optræder der her et troldspejl, som man kan bruge til at se alt, hvad der findes i verden. Det giver Max en fiffig ide: "Så kan man finde ud af om Robin Hood rigtig lever. Hvis man kigger i troldspejlet og han så er der, så må han jo findes." Her er vi så sandelig blevet viklet ind i fiktionens sære sløjfer, hvor trylleri kan blive bevis for virkelighed.

Max er imidlertid også som tre-årig bevidst om sprogets kolossale evne til at sætte sig ud over sociale forhindringer. Jeg er ved at lave havregryn med rosiner til ham, da papdåsen smutter fra mig, så låget ryger af og rosinerne spredes over et større område. Jeg spørger Max, om han vil hjælpe, hvilket han indvilli-

ger i. Han bøjer sig ned og samler en enkelt rosin op: "Den vil jeg have" erklærer han, mens han betragter den nøje. "Det er den mest fantastiske rosin" fortsætter han og udbreder sig videre om dens fortrin, indtil jeg har fået samlet alle rosinerne op.

Men her er vi måske allerede på vej over i et andet af sprogets vidundere, dets evne til at bære *meta-kommunikation*. Metakommunikation er en kommunikation, der handler om en anden kommunikation, hvad en stor del af nærværende beretning netop gør. Havde jeg blot skrevet om citroner eller om sofaer, så var der tale om simpel kommunikation. Men når jeg skriver om, hvad jeg netop skriver, eller om hvad andre har sagt eller skrevet, så er vi ovre i meta-kommunikationen.

Takket være antropologen Gregory Bateson ved vi, at metakommunikation i primitiv udgave optræder allerede hos aber. Når den ene abe f.eks. napper efter den anden abe, så udsender den ifølge Bateson følgende besked: "Dette er ikke et bid". Fraværet af et bid annonceres gennem tilstedeværelsen af et nap.

Men ingen dyr ville kunne drive meta-kommunikation til det niveau Max, der nu er blevet hele 6 år, mestrer. For et par måneder siden fortalte jeg ham om verdens klogeste mand, der havde sagt: "Det eneste jeg ved er at jeg ingenting ved". Max var tydeligt nok ikke meget for at acceptere et så asketisk udtryk for den højeste visdom. Men der gik en hel dag, før han havde sit svar parat: "Det du sagde med ham den klogeste mand, det var da dumt. For hvis han ingenting ved, så ved han jo heller ikke, hvad "det eneste jeg ved" betyder".

Som det sig hør og bør var jeg faderligt imponeret over denne formelt korrekte måde at få jordet Sokrates på. Sætningen har også alle dage irriteret mig selv. Problemet er bare, at jo ældre jeg er blevet, jo mere oplever jeg, at Sokrates havde ret.

Den viden der kan rummes i et enkelt hovede, er som et fnug på havets overflade. Og den der ingenting har lært, handler ofte lige så klogt som den, der ved allermest. En noget absurd erkendelse for en mand, der med stor energi har brugt sit liv på at skaffe sig mest mulig viden om verden.

Hvad Max ikke kan forstå, fordi han selvfølgelig ikke kan give køb på den logik, hvis magt han netop har lært, er at paradokser ofte er den eneste måde, man kan indfange virkeligheden på i kort sproglig form (men hov ... kan man overhovedet det?)

Friheden fra naturlovenes kedsommelige herredømme, fantasien til at afsøge både de mulige og de umulige verdener samt meta-budskabernes selvreference er altsammen gaver, som sproget har givet os. Jeg vil gerne slutte af med at omtale en sidste mere tvetydig gave ved sprogligheden: *Besværgelsen.*

Besværgelser er jo ikke noget vi har alt for meget til overs for her i den vestlige kultur. Det tager dog tid for børn at aflære troen på besværgelser, måske fordi de er solidt forankret i selve sprogligheden. Et par dage før Max bliver fem år, spørger han ved morgenmaden, om han skal i børnehave. "Nej" siger jeg, "det er lørdag i dag". "Det er ikke lørdag" kommer det besværgende fra Max. Jeg fastholder imidlertid, og Max brokker sig og surmuler. "Det kan jeg ikke lave om på", siger jeg så. "Jo du kan", er svaret. "Lad mig prøve", siger jeg. Jeg vender øjnene mod loftet og løfter manende hænderne op i vejret: "Bliv mandag", brøler jeg. Jeg kigger mig undersøgende rundt og konkluderer, at det ikke hjalp. Max synes det er skægt, så jeg prøver igen – denne gang på et område, hvor også en fire-årig kan kontrollere udfaldet: "Bliv nat", brøler jeg. Igen må vi konstatere, at det ikke hjælper. Jeg siger til Max, at han skal prøve. Han spæner hen til havedøren og siger, at man bare skal sparke i

luften, hvorefter han laver et par magiske karatespark. Men stadig synes det ikke at hjælpe, hvilket jeg er ufin nok til at påpege. "Nej" siger Max, "men Jordens Mand i Verden i Danmark kan gøre det." "Han bor nede i jorden" oplyser han som svar på mit forundrede blik. "Jamen så kan han jo ikke sige noget," anfører jeg. "Jo" svarer Max roligt, "men han får sand i munden."

For at læseren nu ikke skal tro, vi er de rene ravne-forældre, og at barnet græder blot ved tanken om hjemmet, kan jeg anføre følgende lille episode fra omtrent samme periode. Max sidder på skødet af sin mor: "Hvis jeg nu var barneulv, ville du så være morulv? "Det vil jeg godt," siger den søde mor. "Så kunne Jesper være ulvefar og så kunne I have fire ulvebørn. – Så behøvede jeg ikke gå i børnehave."

Wittgenstein havde måske ret, da han sagde, at sproget og virkelighedens indbyrdes forhold er symbiotisk. At hive den ene ud af den anden er ikke muligt. Men sproget får dog af gode grunde det sidste ord. Lad os her høre det i Max' mund:

"Jeg ved godt hvordan jeg slipper fri fra jer. Jeg læser bare i alle mine bøger, og så finder jeg ud af, hvordan jeg slipper fri."

JESPER HOFFMEYER. F. 1942. Biokemiker og forfatter, lektor ved Molekylærbiologisk Institut på Københavns Universitet. Vigtigste forskningsambition: At finde stier i grænselandet mellem natur og kultur. Har bl.a. udgivet *Samfundets naturhistorie*, Rosinante 1982, *Naturen i hovedet. Om biologisk videnskab*, Rosinante 1984 og *En snegl på vejen. Betydningens naturhistorie*, Munksgaard/Rosinante 1993. Har redigeret tidsskrifterne Naturkampen (1976-85) og OMverden (1990-91).

Glæden ved sproget – begejstringen for livet

LENE JOHANSEN

Vi er nogle skarn. Alt for ofte glemmer vi at sætte pris på vores evner. Alle de egenskaber, som vi ganske langsomt har tilegnet os igennem livet – trænet og udviklet, så de til sidst falder os så naturlige, at vi fuldstændig glemmer at sætte pris på dem. Sådan er det tit. Tænk bare på, hvor opmærksom man kan blive på sit aller-yderste lillefingerled, når det har fået knubs, så det pludselig svigter.

Sådan er det også med sproget. Når vi kan det, har ordene i vores magt, glemmer vi – eller tænker måske bare ikke over – hvor dejligt det er, at vi er i stand til at udtrykke vores følelser, kommunikere med omverden og forklare glæder, sorger og problemer. Lige indtil vi med et slag mindes om det igen. Det kan være, fordi vi leder efter et bestemt ord eller en bestemt formulering, det kan være, fordi vi støder ind i fremmede, der har svært ved at udtrykke sig, fordi vi pludselig konfronteres med de lande, hvor ord og tanker ligefrem er forbudte, eller ganske enkelt fordi vi møder mennesker, der af den ene eller den anden grund ikke har sprog.

Som forældre bliver man hele tiden mindet om sproget. Om glæden ved at kunne udtrykke sig, kommunikere med omverdenen, forstå og blive forstået. For fuldstændig ligesom vi selv er begyndt engang, så kan vores børn jo heller ikke det verbale sprog, før vi lærer dem det. Det er deres måde at lære livet på, og de glædes.....ja, ligefrem jubler over sproget. Man kan se

begejstringen for hvert enkelt ord og formulering, der pludselig bliver "deres". Og det er tydeligt for enhver, hvilken opdagelse der er den seneste – for den bliver brugt konstant og hele tiden; nærmest som om hele verden skal delagtiggøres i den nye erobring.

Jeg husker ligeså tydeligt, da det gik op for min lille søn, at de orange bolde i skålen på køkkenbordet faktisk havde et navn: "Appedi" grinede han begejstret og pegede, stolprede rundt på små tykke ben og trillede og krammede dem, så de efter hans kærlige behandling kun havde en fremtid som saft. Alle blev glædestrålende belært om, at de der organge kugler hed "appedi"! Og ikke kun de orange frugter, nej, i en lang periode var alt "appedi", og han blev nærmest en smule irriteret, når han blev irettesat og fik at vide, at ting kunne hedde andet. For det var hans første og på det tidspunkt eneste ord, og så er det jo ikke sådan at gøre plads til andre. Men han selv for eksempel havde også et navn. Det var også noget af en erobring, for pludselig var han jo noget, "Goaga" (Jonathan, red.) en person. Og sådan går det jo, ganske banalt, ord for ord, som til sidst helst skal danne en helhed som hans sprog og dermed hans mulighed for at møde verden.

Men i al sin banale enkelhed bliver det også mere og mere vanskeligt.

Lige så fortryllende, lige så anstrengende kan det til tider også være. For én ting er noget så konkret som en appelsin. En appelsin er jo en appelsin, men kunsten er at kunne udtrykke og dermed også lære at forstå det ukonkrete – den der abstrakte gråzone af følelser, så omgivelserne kan finde ud af, hvad man rummer. Og spørgelysten stiger i takt med evnerne, så det i perioder er vanskeligt at nå at svare på det første, før det næste spørgsmål falder. Alskens mulige og umulige ord godt blandet

op med, hvad skyer er lavet af, hvem der skabte Gud og hvorfor man ikke kan komme op på stjernerne!

"Hvad betyder det egentlig at vise hensyn?" Vi trasker afsted i dyb, tung sne og høj klar sol, mens han omhyggeligt udtaler ordene. Et for et, som om han smager på dem hver især. Måske falder de så langsomt, fordi han længe selv har grublet over, hvad den formaning, han fik tidligere på morgenen, betød. Det er på de overflødige, understregende fyld-ord, jeg kan høre, hvem han har tilbragt tiden med. Alle de der faktisk, egentlig, ligesom, i hvert fald. For sproget smitter og indlemmer ham i omgivelsernes verden.

Sammen med ældre bliver hans sprog automatisk mere høfligt, omhyggeligt og detaljeret. Det er sejt og råt og fyldt med slang og vovede ord, når han leger med kammeraterne. Men desværre er det ikke kun sproget hos de mennesker, han er i selskab med, der smitter. I perioder slynger han om sig med mere eller mindre forståelige amerikaniserede gloser: Mega, power, action, force, rangerswar; Så har han set for meget fjernsyn! Og lige så vildt han kan vrænge de ord af sig, ligeså fornuftigt overbevisende kan han – når han har været med sin far på arbejde – forklare, at Nelson Mandela kommer fra Sydafrika og er kriger uden at slå.

Sneen knitrer stadig, og jeg har stadig ikke svaret. Vise – det er jo egentlig at holde noget frem og vise det. Og hensyn, hvad fanden – undskyld udtrykket – men rent ud sagt er det i en fireårigs hjerne? Jeg er journalist og arbejder med sprog. Kunsten er at kunne formidle og forklare ofte vanskelige emner med så enkle ord og begreber, at det bliver forståeligt. At oversætte fra dansk til dansk, kan man kalde det. På min arbejdsplads – fjernsyn – har vi ikke plads til mange ord, så manøvren består i at finde de mest præcise og dækkende. Til gengæld har vi billeder

– og når få, præcise ord supplerer billederne, så vi pludselig forstår voldsomme stridigheder eller tunge emner, så er det godt. Faktisk er det lidt ligesom med børn. Vi kan ikke forklare dem alt, men vi kan vise dem og ind imellem være heldige til at finde billeder på alle de vanskelige begreber, regler, reaktioner og følelser, der udgør livet.

"Altså, vi kan ikke være bekendt, at de andre skal vente på os i lang tid, når de er så søde at ville køre os – så bliver vi nødt til at skynde os lidt. Når de vil køre os, være venlige imod os, så må vi også være venlige imod dem – så tager vi hensyn til hinanden". Han lytter tålmodigt, gentager langsomt de forskellige ord for sig selv, men er synligt utilfreds med forklaringen. Han har stadig ikke fundet ud af "hensynet" i sig selv og "Mor, hvad betyder så bekendt"?

Jeg er helt udmattet både fysisk af den tunge gang i sneterrænet med begges lejede skiudstyr, af tanken om de forestående prøvelser ganske vist på baby-bakken, men især af min manglende sproglige kreativitet. Gid han bare ville forstå og holde lidt inde med spørgsmålene, så vi kunne nyde naturens stilhed og tænke lidt hver især. For ordløst samvær er bestemt ikke at foragte.

"Don't tell it – show it", lyder en lidt poppet og efterhånden temmelig forslidt læresætning blandt journalister. Jeg ånder lettet op, da jeg pludselig kommer i tanker om den, for jeg viser hensyn overfor ham, selvfølgelig, temmelig tit endda. Nu er det bare om næste gang, jeg gør det at minde ham om det spørgsmål, jeg ikke kunne forklare ude i sneen.

Som så ofte overhaler han mig. Jeg når det ikke. Godt udmattede, hjemvendt efter dagens strabadser, sidder han med blussende kinder sammen med en nyerhvervet kammerat i sofaen i hytten med en slikpose foran fjernsynet. "Hvad vil du have for

en, Rasmus?" hører jeg ham hensynsfuldt spørge. Lidt senere kigger han hen på mig og spørger om han egentlig ikke tager hensyn til Rasmus, når han spørger ham, hvad for noget slik han gerne vil have? "Hov, kan man også sige tage hensyn?". Tage, vise, gumler han for sig selv.

Han er nemlig ikke noget skarn .....endnu.

Og jeg glæder mig. Det er alligevel lykkedes at forære ham nogle nye ord og en ny sammenhæng. Jeg ser det som hans måde at lære livet på og forene de mange forskellige verdener, der danner ramme for hans fremtid. Hans begejstring for ordene både enkeltvis og i sammenhænge, som han oprigtig viser, når han tuller rundt og leger med dem for sig selv, er hans glæde ved livet. Hans måde at forstå og forene de verdener, han fuld af livsappetit kaster sig ud i. Hans glæde ved at lære sproget viser mig hans begejstring for livet.

LENE JOHANSEN. F. 1962. Optaget på Danmarks Journalisthøjskole 1984, færdiguddannet 1988. Ansat på Københavns Radio samme år. Fra 1993 på TV-Avisen.

Samtalens nødvendighed

PER JESPERSEN

Bedstefar står ved vinduet med sit barnebarn Michael på godt to år på armen. De ser ud over det store, flade landskab og den himmelhøje himmel. Så peger Michael ud på marken:

MICHAEL "Se, traktor!"
BEDSTEFAR "Ja, det er en traktor."
MICHAEL "Far?"
BEDSTEFAR "Nej, det er ikke far; det er en anden mand."
Bedstemor kommer ind i stuen, og Michael vinker hende hen til vinduet, mens han ivrigt peger ud ad vinduet.
MICHAEL "Bedstemor, se! Traktor! Ikke far – anden mand."

Sammenhænge forstået og udtrykt i sproget for første gang med rigtig kombination. En helt ny verden åbner sig. Ord har magi, for de kan udtrykke, gribe og give mening. Det er en sand fortryllelse, så Michael fortalte alle, der senere kom til huse at det ikke var far, der kørte traktoren, men en anden mand. For det nylærte sprog skal øves og prøves af på andre mennesker.

Og her er vi ved grundbetingelsen for sproget: dialogen. Det var jo nemlig en dialog, som Bedstefar havde med sin Michael. For den voksne ganske vist lille, men for Michael en helt ny verden med så ufatteligt mange muligheder, at man kun kan blive jublende glad og svimmel ved tanken.

Desværre har 1996 vist, at mange forældre taler *alt* for lidt med deres børn med det resultat, at der skal talepædagog til i større og større udstrækning. Undersøgelser viser, at dette ikke kun gælder forældre på den laveste sociale rangstige, men forældre af alle slags. Jeg kender til familier med flere børn, som faktisk ikke gider høre efter, når børnene kommer hjem og fortæller, hvad de har oplevet i skole og børnehave. De hører ganske enkelt ikke efter, og derfor opstår der heller ingen samtale.

Vi lever i et dialogløst samfund!!!!
Pokker tage det!!!!!

Vi bader os i monologer som fx. radio, tv, video, computerspil, internet. Der er nok af det. Vi lukker måske ørerne op, men ikke munden! En amerikansk medieforsker har udtalt, at hans højeste ønske er, at tv bliver forbudt. Han har forsket sig frem til, at så længe vi ser tv, er vor bevidsthed slået fra. Vi ved så at sige ikke, at vi er der. Eller sagt lidt mere direkte: Vi ved ikke, at vi lever.

For til et menneskeligt liv hører en klar bevidsthed om at være menneske, og denne bevidsthed kommer ikke til verden uden sprog. Sprog og bevidsthed hører sammen, som Bedstefar og Michael gør det.

Lad os prøve at vende tilbage til den lille dialog. Den sproglige udvikling, som den lille Michael skal igennem fremover, ser fx. således ud:

UDGANGSPUNKT "Ikke far, anden mand."
TRIN 2 "Det er ikke far, det er en anden mand."
(Det varer faktisk en rum tid, før verberne dukker op. De er uhyggeligt svære).

TRIN 3 "Det er ikke far, men en anden mand."
(Det lille "men" kommer meget sent. Men når det kommer, er det tegn på, at den sproglige udvikling er på plads).
TRIN 4 "Det er ikke far, der kører traktor, men en anden mand."
(Det varer endnu længere, inden bisætninger dukker op. Der findes faktisk en del voksne danskere, der kun taler i hovedsætninger, og en del af tabloidpressen, der af samme grund kun skriver i hovedsætninger. Det samme gælder de afskyelige "læselet-bøger", som skolen jonglerer med i en sand selvberuselse).

Når trin 4 er nået, kan man føre lange samtaler med barnet om mere eller mindre indviklede ting. Og det *skal* man. Det bedste udgangspunkt, en voksen kan tage, er at tale med barnet om alt imellem himmel og jord, som om det var første gang, mennesket overhovedet talte om disse ting. Denne proces giver nye ord til barnet i meningsfulde sammenhænge. Det vil sige, at livet har mening, og at barnet er en selvstændig person. Michael er ved at opdage dette, men der skal lidt flere ord til, før han erkender sin fulde personlighed.

Børn har ikke ret til, at vi taler med dem. Det er os, der har pligt til det! Pligt til at føre sprog, begreber og bevidsthed videre – pligt til at føre livet videre – det bedste vi har. Og det eneste! Denne ene gang. I dette ene barn!

Så tal dog med det, menneske!

I virkeligheden forholder det sig sådan, at samtalen og dialogen er en forudsætning for, at skriftsproget ikke bliver distancerende. Vi lever i en verden, der ivrigt forsøger at distancere alt fra mennesket selv. Alt skal være objektivt! Det subjektive, det enkelte menneske, personen og hans bevidsthed har ingen interesse. Dette afspejler det værdiløse samfund, vi lever i i dag.

Vi nærmer os den rene kynisme og den iskolde nihilisme, og det er bestemt ikke det, den lille Michael forventer af os.

Sproget afspejler vor indre verden og ikke udelukkende den ydre verden, selv om det er den, vi hører mest om. Så taler vi kun i hovedsætninger og overskrifter, tænker vi ligesådan. Den indre, åndelige verden er fattig og lurvet og må gå tiggergang i samfundet for dog at finde en smule forståelse.

Ansvaret for et sundt og nuanceret skriftsprog ligger hos journalisterne. De bør bruge sproget helt ud til dets ydergrænse, så vi bliver nysgerrige og udvider vores viden og sproglige kunnen. Det er i sig selv svært med et sprog, der kun tales af godt 5 millioner mennesker; men det gør ansvaret så meget større! Måske mangler det danske sprogområde en så fremragende bog, som det engelske sprog har: en Thesaurus. Når en sådan bog foreligger på et sprog, bliver den brugt af journalister, kunstnere og andre, og er dermed med til at sikre dets overlevelse og rige nuancering. Vi har ikke en sådan bog – vi har kun Nudansk Ordbog, og den er som en pixie-bog i sammenligning med Thesaurus.

Ansvaret for talesprogets overlevelse er ganske enkelt, at vi taler det! Det lyder som en selvindlysende morsomhed; men det er desværre nødvendigt at sige det. Og det er nødvendigt at sige til alle, der har med børn at gøre enten som forældre eller som undervisere, at man ikke kan tale nok med børn. De har en rigdom i deres liv, som de gerne vil dele med os sprogligt, og som de forventer, at vi deler med dem, så de selv kan vokse og udvikle sig sprogligt. Så kan der måske en dag opstå muligheden for små eksistentielle og filosofiske samtaler, som børn hungrer efter i denne åndløse tid. Som vi kan nyde det i Lennart Pasborgs smukke film om fire børn og filosofi: "*Du og jeg*". Filmen er en sproglig nydelse ud over alle grænser.

Et enkelt eksempel. Intervieweren taler med ni-årige Nijas:
INTERVIEWER "Hvad er evigheden?"
NIJAS "Ingenting."
EVA "Jeg synes, det er alting."
NIJAS "Det synes jeg ikke."
INTERVIEWER "Nijas, findes der noget, som altid er?"
NIJAS "Ja."
INTERVIEWER (hviskende, for dette øjeblik er næsten helligt) "Hvad?"
NIJAS (efter en meget lang, tænksom pause): "Altså, ingenting er der altid."

Det er så dybt tænkt og så dybt udtrykt, at mange voksne falder bagover i forundring. Er børns sprog da så rigt? Har børn da sådanne rigdomme i sig?

Ja, de har!!

Så tal da for pokker med dem om livet og døden og sjælen og Gud og alt det, vi voksne tror, vi har et fast greb om, men som vi ikke fatter et drys af!

Børnene ved, at de ikke forstår. De må endelig ikke tro, at vi forstår. For så ødelægger vi deres åndelige verden og gør deres sprog til et kynisk, nihilistisk redskab, der ikke kan bruges til andet end at udstede ordrer med.

For sproget er menneskehedens største kunstgreb og smukkeste egenskab. Det kan ikke være vor opgave at sjofle det. Vi har ansvaret for, at det lever videre i vores børn og deres tanker og bevidsthed.

Tal så med dem!!!!

PER JESPERSEN, tidl. lærer og forfatter, arbejder med filosofi for børn, projektleder for BØRNS VOKSENVENNER i den sydvestlige del af Danmark.

Modersmål-prisen 1996

OVERRAKT TIL HANNE REINTOFT
21. MAJ 1996 PÅ CHRISTIANSBORG

Kære Hanne Reintoft.
Yderligere præsentation ville være ganske overflødig.

Vi kender dig allesammen. Fra dine mange bøger og vel især fra den sociale brevkasse i P1.

Din sproglige bevidsthed – og din omhu med at vælge dækkende udtryk – er mærkbar. Når du skriver om sproget som redskab – peger du ofte – og med god grund – på ordfattigdommen som årsag til mange menneskelige nederlag.

Blandt andet dén erkendelse har gennem årene gjort dig så *rigtig* på de poster du har haft: i hospitalssektoren og i kriminalforsorgen – og i Mødrehjælpen og Det etiske Råd og andre steder.

I din fremtræden – og i dine samfundskritiske og oplysende bøger – mærker man (foruden alvoren) også både humoren og den splint af troldspejlet, som H.C. Andersen har lært os er noget ganske godt – og typisk dansk.

Man siger – og med rette – at du hører til den lille håndfuld mennesker, der er gået ind i danskernes hjerter.

En kultfigur – et godt menneske – utrolig venlig – fantastisk engageret – lidt vanskelig – men danskernes sjælesørger nummer ét! *Helst solist,* tilføjer nogle – andre vover at sige en *lidt dominerende lederfigur.*

Men – (som H.C. Andersen også har lært os) – hjertet sidder til venstre – også hos en kejser!

Du gør dig altid den ulejlighed at gøre dig umage – og så kommer sproget til at fungere. Du ved at bare ét fremmedord (som slet ikke behøver være langt og svært) for nogen kan formørke hele sætningen.

Når vi siger noget overhovedet, så er det for at få dem, der hører på det, til at synes det er fornuftigt – og gælder det spørgsmål og svar som i din brevkasse, kan det være livsnødvendigt for spørgeren, at den der svarer er præcis i formuleringen, utvetydig – og ikke fordømmende – i tonefaldet.

DEN BEDSTE FORSORG I VERDEN? – hed din bog, der kom i 1980, før og efter den har du udgivet flere over samme tema.

I dem alle taler du *også* om sproget. Du siger f.eks.: eet er at have ordene, noget andet at bruge dem. Man opdrager sine børn ved at tale med dem, man lægger i det gode samliv vægt på at kunne udtrykke i ord, hvad man føler af glæde, sorg og vrede – og uden ordene var behandleren hjælpeløs.

Sprogligt overgreb *kan* jo finde sted, når den svage part ikke behersker sproget så godt som behandleren, der måske oftere er fra et hjem med klaver – og med tradition for, at også dybere følelser – omsættes i ord.

Når afstanden i ordforråd er som 3000 til 300, så *er* den ene part handicappet i temmelig svær grad – det véd vi alle – men *du* forstår kunsten at eliminere afstanden, så spørgeren føler sig tryg.

Forståeligt nok er du ganske uimponeret over den danske folkeskole og dybt bekymret og forskrækket over mangelen på ord – og på evnen til at bruge sproget til at udtrykke sig.

Du er ikke alene om den bekymring.

Når din stemme lyder i æteren, fascinerer den os. Ordene og klangen signalerer gråvejr, men vi lytter alligevel (hvis vi tør),

for de temaer der går igen underbygger netop den før nævnte bekymring.

Din velkendte røst fortæller om pligter og rettigheder – om hvordan loven skal fortolkes og – endnu vigtigere – om intentionerne bag – intentionerne der gør det muligt – måske – at vende en negativ afgørelse til en positiv.

Når der findes mange tabere, er der bl.a. også sproglige grunde til det. Det har du meget tidligt gjort opmærksom på ved at tale og skrive netop om sammenhængen mellem ordfattigdom og afvisning ved en skranke.

I radioen *ser* vi dig næsten dreje problemerne i luften – dit sobre sprog befamler aldrig med overdreven medlidenhed.

Vi kan *høre* du deler spørgerens håb. I stemmen ligger samtidig indignationen, som har en helt anden adresse, men tjener samme formål.

Det er godt at du er med i "Aktion Læsning til fremme af læsefærdighed og skriftkultur" som blev etableret i foråret.

Sammen med mange andre sprogbevidste – der har modersmålet som arbejdsredskab – udgør du så en komité bag forskningsprojektet.

Læsesvage børn bliver jo til læse- og skrivesvage voksne. Altså er der grund til at ønske dig – og dem du samarbejder med – held og lykke til at vende den udvikling. Først nu i 1996 tales der virkelig højt – af de ansvarlige – om at danskundervisningen skal udbygges og udvikles. Efter at du og mange andre – Modersmål-Selskabet ikke mindst – har peget på det gennem mange år – og åbenbart ikke ganske forgæves.

Forøvrigt er du født med talent for at yde sjælesorg og beskytte de svage. Det fik jeg bekræftet ved at læse din bror Troels Kløvedals bog om jeres barndom. Du var dén, man hentede de gode råd hos.

Du regner sproget for dit bedste og måske eneste redskab i radioarbejdet – og det kan man høre – og glædes over. Din sproglige indlevelsesevne – og dit helt specielle talent for at formidle et vanskeligt stof vil vi gerne belønne med årets Modersmål-pris.

Hjertelig tillykke.

GERDA THASTUM LEFFERS

Formandens beretning til generalforsamlingen

CHRISTIANSBORG, DEN 31. MAJ 1996

Kære forsamling:
Dette er den 17. ordinære generalforsamling i Modersmål-Selskabets historie. Mange der meldte sig ind i 1979 har været til samtlige generalforsamlinger – det er meget glædeligt for os i bestyrelsen både at gense så mange af de tidligste medlemmer og samtidig at kunne byde velkommen til mange nye.

I november havde vi pressemøde i forbindelse med udgivelsen af årbogen "Det synlige sprog". Mødet var velbesøgt og bogen har fået gode anmeldelser – og også ros for det grafiske arbejde, som var udført af Kitte Fennestad, der også vil udføre det grafiske arbejde med dette års bog.

I efteråret havde vi en foredrags- og debataften med professor Erik Hansen – det var et godt og velbesøgt arrangement her på Christiansborg for medlemmerne. Arrangementet har fået megen ros, og forløbet blev refereret i Sprog & Samfund både af foredragsholderen selv og af et par andre mødedeltagere.

Bladudvalget for Sprog & Samfund modtager altid gerne artikler og sproglige kommentarer til trykning i bladet.

Den professionelle markedsføring vi indledte sidste forår kom på ialt 40.000 kr. i samlet éngangsudgift betalt i regnskabsåret 95. Vi håber på en langtidsvirkning af de tryksager, der ér sendt ud – og flere ligger parat til ekspedition til bibliotekerne.

Velvillige donatorer og fondsbestyrelser foruden Undervisningsministeriet har bevilget os tilskud i lighed med tidligere år

– endda lidt mere – vi har gavemæssigt haft et meget fint år i 1995. Ydermere tegner 1996 allerede helt pænt, nemlig med 65.000 kr. i gaveindtægt fra januar til nu i april/maj.

Vi vil i det kommende efterår indbyde til en mundtlig debatkonkurrence for de 16-25 årige. Tidspunktet vil blive averteret i Universitetsavisen og dagspressen og i Sprog & Samfund.

Vi har forestillet os første- og andenpræmien skal være på et par tusinde kroner og evt. en bogpræmie til nr. 3.

Selskabet vil desuden på Odense Universitet holde 4 Fyraftensmøder i efteråret under ledelse af vort bestyrelsesmedlem Georg Søndergaard. Prof. Erik Hansen, prof. Jørn Henrik Petersen, docent Johan de Mylius og journalisten Annette Juhler Kjær vil indlede med oplæg eller foredrag om man vil – og der bliver debat. Alle vore medlemmer er velkomne til arrangementerne, som geografisk vil tilgodese ønskerne om, at alt ikke skal foregå i København. Vi håber der vil komme mange deltagere fra hele landet til disse fyraftensmøder på Odense Universitet. De bliver averteret i medlemsbladet Sprog & Samfund.

Det har været stærkt fremme i dette forår, at Danmark mangler dygtige dansklærere. Eleverne får for lidt udbytte selv af ekstra bevilgede dansktimer – på alle niveauer er der behov for bedre danskundervisning.

Det mundtlige sprog, som man lærer det i dag, kan være godt, hvis eleven er motiveret hjemmefra inden skolealderen og i øvrigt har sprogsans og får en god lærer. Men for den der mangler disse værdier kan det være svært bare at blive en almindelig god læser.

Det så vi rapporter om i forbindelse med Aktion Læsning (som er en sammenslutning i Undervisningsministeriets regi til fremme af læsefærdighed og skriftkultur) som i foråret invite-

rede til konference her i huset, og hvor jeg deltog. Det var en ganske skræmmende skrift på skærmen, kan man sige, idet de tørre tal viste, at danske skoleelever i de tre mindste klasser er de ringeste læsere og sprogbrugere, når man sammenligner med jævnaldrende børn i andre europæiske lande.

Der vil blive forsket yderligere i problemet: manglende læsefærdighed, af professor Carsten Elbo og hans medforskere, og det kan vi kun hilse med tilfredshed – og samtidig håbe at afstanden fra forskningsresultaterne, til dem de skal gavne, ikke bliver for lang. Den, for hvis skyld man forsker, vokser jo til – og jf. undersøgelser og almindelig snusfornuft – så bliver man ikke god læser som voksen, sådan bare af sig selv, hvis man havde svært ved det i barndommen.

Vi vil gerne støtte og følge projektet – i første omgang ved at holde os orienteret og prøve at vække interesse for det i videre kredse. Vi opfordrer altid vore medlemmer til at skrive læserbreve, kronikker og andet der kan holde sprogdebatten i live. En intens debat fører som regel til et tiltag i den rigtige retning før eller siden.

Et af vore medlemmer, lærer Jesper Asmussen ved Skovgaardsskolen, har udgivet en bog med titlen "De Danskes sange og hyggelige historier". Han vil skænke en del af bogens forventede overskud til Modersmål-Selskabet – "for vores navn og vores indsats" skriver Asmussen – og det har vi takket ham hjerteligt for.

Testrup Højskole har igen i år (som det også skete i 1993) tilbudt vore medlemmer 20% rabat på et ugekursus fra 30.6. til 7.7. Der hedder "Min bedste bog". Testrup Højskole og Modersmål-Selskabet sender meddelelse til medlemmerne om det.

En særlig tak til de mange der har udført et detektivarbejde for at finde os, efter at TV 2-Lorry havde bragt et glimt fra vor

sidste generalforsamling. Det medførte mange henvendelser og indmeldelser.

Årbogen 1996 er under udarbejdelse. Den hedder "Glæden ved sproget". Blandt forfatterne er Klaus Rifbjerg, Thorkild Bjørnvig, Johan de Mylius, Asger Baunsbak-Jensen, Lone Hertz og flere – ialt 14 artikler.

Igen i år bliver der pressemøde når bogen udkommer. Datoen skal helst passe med Selskabets stiftelsesdag 27. november – det er så godt som lykkedes hvert år – så mon ikke også i år.

Vi takker på forhånd forfatterne, grafiker Kitte Fennestad, redaktør Michael Blædel og bogtrykker Jørn Thomsen i Kolding for medvirken til at bogen altid opfylder kvalitetskravene.

Annalise Dühring Wiberg, som i en årrække har været medlem af bestyrelsen, har trukket sig tilbage samtidig med sin pensionering fra erhvervslivet. Det har været en række år med godt venskab – som varer ved – og veludført bestyrelsesarbejde. Det siger vi Annalise tak for.

Vi har et trofast repræsentantskab, som skal have tak for fremmøde i dag og for interessen i årets løb.

Også tak til Selskabets stifter Poul Hansen, for det gode indfald i sin tid, der førte til stiftelse af Selskabet i 1979 – og til den samlede bestyrelse for godt samarbejde også i 1995 – og til Rasmus Bjørgmose, som redigerer medlemsbladet – og til Jørgen Friis – vores statsautoriserede revisor.

Socialrådgiver Hanne Reintoft blev i bestyrelsen énstemmigt valgt som modtager af årets Modersmål-pris blandt de indkomne forslag. Prisen vil blive overrakt her i dag efter generalforsamlingen.

Venlig hilsen

GERDA THASTUM LEFFERS

Dødsfald

Seminarielærer cand. mag. Lis Garbers døde 60 år gammel den 11. juni 1996. Det betød et stort tab for bestyrelsen og alle der kendte hende. Lis Garbers var medlem af M-S' bestyrelse i 8 år og sad i årbogsudvalget i hele perioden.

Sprog & Samfund bragte en nekrolog i bladet for juli måned 1996.

Modersmål-Selskabets stifter og første formand, seminarielektor Poul Hansen, Vordingborg, døde 76 år gammel den 5. september 1996. Han var initiativtageren, da M-S, blev stiftet i 1979, og han var indtil sin død meget interesseret og medlevende i alt, hvad M-S virkede med. Han var æresmedlem i selskabet.

Poul Hansen var sangeruddannet og havde sit arbejde som lærer på seminariet i Vordingborg, indtil han gik på pension i 1979. Han var også en god tegner og udstillede af og til i Vordingborg og betænkte ofte Sprog & Samfund med forsidetegninger og vignetter.

Sprog & Samfund bragte en nekrolog i bladet for oktober måned 1996.

Modersmål-Selskabets bestyrelse:

FORMAND
Cand. mag. Gerda Thastum Leffers, Skolebakken 81, 2830 Virum, Tlf: 45 85 76 44 eller 42 33 72 15

NÆSTFORMAND
Lektor, cand.mag. Arne J. Hermann, Lauggårds Vænge 36, 2860 Søborg, tlf. 31 56 20 74.

KASSERER
Korrespondent Gerda Møller, fhv. mf, Soldalen 27, 2100 København Ø

BESTYRELSEN I ØVRIGT

Mag.art. Erik Drigsdahl, Kapelvej 25 B, 2200 København N, tlf. 35 37 20 47

Lektor, mag.art. Bent Pedersbæk Hansen, Sankt Jakobs Plads 6, 2100 København Ø, tlf. 35 43 40 80

Landsretssagfører Aage Reimer, Sorgenfrivænget 51, 2830 Virum, tlf. 45 85 78 18

Assisterende fagleder, cand.scient. Elisabeth Sinding, Søllerød Park 18-9, 2840 Holte, tlf. 45 80 58 44

Universitetslektor, cand.mag. Georg Søndergaard, Enebærvej 84, 5260 Odense S, tlf. 66 13 80 14

SUPPLEANT TIL BESTYRELSEN:

Kirsten Broge, Nobisvej 32, 3460 Birkerød

PRISMODTAGERE

1980	TV-JOURNALIST POUL THOMSEN
1981	FORLIGSMAND, LEKTOR METTE KOFOED BJØRNSEN
1982	REDAKTØR OLAF LAUTH
1983	MUSEUMSDIREKTØR, MAG.ART. ERIK KJERSGAARD
1984	FHV. UNDERVISNINGSDIREKTØR, SOGNEPRÆST ASGER BAUNSBAK-JENSEN
1985	FORFATTER BENNY ANDERSEN
1986	TV-REDAKTØR BIRGIT MEISTER
1987	FORFATTER RACHEL RACHLIN
1988	DANMARKS RADIOS PIGEKOR
1989	DRONNING MARGRETHE II
1990	SKUESPILLER ERIK MØRK
1991	FORFATTER PER HØJHOLT
1992	PROFESSOR, DR.PHIL. TAGE KAARSTED
1993	CHEFREDAKTØR HERBERT PUNDIK
1994	GENERALDIREKTØR F.DR HANS JØRGEN JENSEN
1995	FLENSBORG AVIS
1996	SOCIALRÅDGIVER HANNE REINTOFT

MODERSMÅL-SELSKABET VIRKER FOR AT BEVARE OG UDVIKLE VORT MODERSMÅL SOM GRUNDLÆGGENDE FOR DANSK KULTUR OG FOLKESTYRE.

– FOR AT SKABE FORSTÅELSE FOR BETYDNINGEN AF EN KLAR UDTRYKSFULD OG VARIERET ANVENDELSE AF SPROGET I TALE OG SKRIFT – MED FULD RESPEKT FOR DIALEKTERNE OG

– AT FORMIDLE KENDSKAB TIL FORSKNING OG UDDANNELSE VEDRØRENDE DET DANSKE SPROG.

87-9370-803-7
9 788793 708037